

ΕΠΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΗ ΥΛΗ *

Ἡ ἔρευνα τῆς λαϊκῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως διαφόρων συγχρόνων λαῶν διηυκόλυνε κατὰ πολὺ τὴν λύσιν ποικίλων ζητημάτων προκυπτόντων ἐκ τῆς μελέτης τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Ἡ συγκέντρωσις καὶ μελέτη διαφόρων ξένων λαϊκῶν ἐπῶν ὠδήγησεν εἰς συμπεράσματα περὶ τῶν τεχνικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς ἐκτεταμένα λαϊκὰ στιχουργήματα, προοριζόμενα νὰ ἀπαγγέλλωνται καὶ νὰ παρακολουθῶνται ὑπὸ ἀκροατῶν ἐν τακτῷ χρόνῳ ¹.

Εἶναι ἐν τούτοις δυνατόν καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ καθαρῶς τεχνικὰ προβλήματα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ζητήματα, αἵτινα ἀπασχολοῦσι τοὺς ὁμηριστάς, νὰ προωθηθῶσιν, ἃν ἡ ἔρευνα στραφῇ πρὸς ἀναλόγους ἐκδηλώσεις ἄλλης ἐποχῆς τοῦ ἰδίου ἐκείνου λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔπος. Ἡ σύγκρισις τότε θὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ ἀναμφισβήτητον πλεονέκτημα τῆς κινήσεως ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ ἀπὸ ἀπόψεως ψυχολογικῆς, ἐθνικῆς καὶ γλωσσικῆς.

Ἡ παρούσα πραγματεία σκοπεῖ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς ἐρεῦνης πρὸς τὸ μοναδικὸν ἡρωϊκὸν ἔπος, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ μεθομηρικὴ

* Ἡ παρούσα πραγματεία ἀνεκoinώθη ἐν συνόψει εἰς τὸ ἐν Κοπεγχάγῃ συνεληθὸν κατ' Αὐγούστον 1954 II Διεθνὲς Συνέδριον Κλασσικῶν Σπουδῶν. Δημοσιεύεται δ' ἐνταῦθα ὡς φόρος τιμῆς τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν πολυσέβαστον διδάσκαλόν του καθηγητὴν κ. Ν. Ἐξαρχόπουλον, ὅστις, διὰ τῆς ἐνδόξου ἐπιστημονικῆς του δράσεως καὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων του πρὸς ἐμπέδωσιν καὶ κραταίωσιν τῶν αἰωνίων ἐλληνικῶν ἀξιών, ἐνεσάρκωσε διὰ βίου τὸ ἐπικὸν πνεῦμα τῆς Φυλῆς.

1. J. A. Davison, Die homerischen Gedichte und die Literaturforschung des Abendlandes, Gymnasium 61 (1954) 34. Τὰ λαϊκὰ ταῦτα δημιουργήματα ἀφηγοῦνται ἐν συνεχείᾳ διάφορα «κλέα» ἀνδρῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπαρτίζονται πολλάκις ἐκ μεγάλου ἀριθμοῦ στίχων, ἀναλόγου ἐνίστε πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ὡς ἀποδεικνύει λαϊκὸν σερβικὸν ἔπος καταγραφὴν ὑπὸ τοῦ Parry καὶ ἀριθμοῦν 13331 στίχους. Ἀπὸ ἀπόψεως δ' ὁμοῦ ὀργανικῆς συνθέσεως εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν ὕφιν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, συνθεθεμένων εἰς ἐνότητα, τῆς ὁποίας ἡ διάσπασις καταστρέφει τὴν ἀντίληψιν τοῦ συνόλου (Davison σ. 35). Ὅθεν ἐπιβάλλεται μεθοδολογικῶς ὥπως ἡ σύγκρισις ὁμηρικῆς καὶ οἰωνδήποτε λαϊκῶν ἐπῶν χωρὶ πάντοτε ἐν ὄψει τῆς οὐσιώδους ταύτης διαφορᾶς.

ἐλληνικὴ λαϊκὴ ψυχὴ, ἥτοι τὴν βυζαντινὴν ἀ κ ρ ι τ ι κ ῆ ν ἐ π ο π ο ι ῖ α ν ¹.

Δύο φορές κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἱστορίας προῆλθεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑμνήσῃ δι' ἐποποιίας, καὶ ὕμνησεν, ἐξόχους ἐθνικοὺς ἥρωας αὐτοῦ. Τὰ πρῶτα ἐπικά ἔσματα ἐδημιουργήθησαν εἰς χρόνους ἀφεστῶτας τῆς ἐλληνικῆς γραπτῆς παραδόσεως διὰ νὰ ὑμνηθῶσι « κ λ έ α ἄ ν δ ρ ῶ ν », οἱ ὅποιοι τότε ἐδημιουργοῦν τὰ πεπρωμένα τοῦ ἐλληνισμοῦ. Εἰς τὸ ὕλικόν τοῦτο καὶ τὰς μεταγενεστέρας ἀναπτύξεις καὶ ἐξελίξεις του ἐστηρίχθη ἡ σύνθεσις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας.

Παρήλθον ἔκτοτε δύο χιλιετηρίδες περίπου. Ὁ δραματικὸς ἀγών, τὸν ὅποιον διεξῆγε τότε τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐναντίον τῶν ἀπ' ἀνατολῶν βαρβάρων, ἐδημιούργησε νέους ἥρωας καὶ νέα « κ λ έ α », τὰ ὅποια ὕμνησεν ἡ λαϊκὴ μουσα. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν δὲν ἀνεφάνη Ὅμηρος, ἀλλὰ διὰ διδακτικοὺς φρονηματιστικοὺς λόγους ² ἐχρησιμοποιήθη ἀδεξιῶς μέρος τῆς λαϊκῆς ἐπικῆς ὕλης, ἵνα συντεθῇ τὸ μέχρις ἡμῶν εἰς διαφόρους διασκευὰς περισωθὲν γραπτῶς ἔπος ³. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαόν.

Ὅθεν πρόκειται δύο ἀπομεμακρυσμένοι χρονικῶς λαϊκαὶ ποιητικαὶ ἐκδηλώσεις, αἵτινες ἀμφοτέραι ἐτυχον λογοτεχνικῆς ἐπεξεργασίας διαφόρου ἀξίας.

Ἡ ὁμηρικὴ δημιουργία ἐνεσωμάτωσε τὴν λαϊκὴν ἐπικὴν ὕλην, ἥτις ἐφεξῆς ἐπέζησε μόνον ὡς περιεχόμενον τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ λοιπὰ μεθ' ὁμηρικὰ ἔπη, τὰ γνωστὰ ὡς « κ υ κ λ ι α », περιγράφουσι γεγονότα προηγούμενα ἢ ἀκολουθοῦντα χρονικῶς ἐκεῖνα, ἅτινα ἐξιστοροῦνται ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ⁴.

Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη εὗρον ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐνετρώφει εἰς αὐτὰ ὡς εἰς πολύτιμον κεφάλαιον τῆς ἐθνικῆς του ἱστορίας, ἱκανοποιοῦν πλήρως τὰς ἀπαιτήσεις του. Ἡ παράδοσις ὁμοφωνεῖ ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ὅμηρος κατέστη « Ἐ λ λ ά δ ο ς π α ί δ ε υ σ ι ς », δὲν μαρτυρεῖ δὲ ἂν περιεσώθησαν καὶ μέχρι τίνος χρόνον διετηροῦντο ἐν τῇ προφορικῇ παραδόσει τὰ ἐπὶ μέρους ἡρωικά ἔσματα, καθὼς καὶ συγκεκροτημένα βραχύτερα ἢ ἐκτενέστερα ἐπὶ μέρους ἔπη τῆς παραδόσεως τῶν

1. Πρῶτος ὑπέδειξε τοῦτο ὁ ἀείμνηστος Ν. Πολίτης, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Λαογραφ. Σύμμεικτα Α' σ. 244, 245. Ἀνάλογον προσπάθειαν ἐπὶ νεοελληνικῶν ἱστορικῶν ἔσμάτων ἐπεχείρησεν ὁ J. A. Notopoulos, Homer and Cretan heroic poetry, AJP 73 (1952) 225 κέξ.

2. Ν. Πολίτης, ἔνθ' ἀν. σ. 257.

3. Στέμματα παραδόσεως τοῦ λογίου ἔπους ἰδ. παρὰ Σ. Κυριακίδη, Λαογραφία 10 (1932) 661 καὶ H. Gregoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 301.

4. Schmid-Stählin, Griech. Literatur 1 σ. 198, 200, 205.

ᾠοιδῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ὁ ποιητὴς διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο μεγάλων ἐπῶν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ὁμηρικὴ δημιουργία ἐξηφάνισεν ἐφεξῆς πᾶσαν προϋπάρχουσαν ποιητικὴν ὕλην, ἥς τὸ περιεχόμενον συνέπιπτε πρὸς τὸ τῶν δύο μεγάλων ἐπῶν.

Ἐνῷ ἡ σύνθεσις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας ἐπραγματοποιήθη αἰῶνας πολλοὺς μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν γεγονότων, αἵτινα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐπικῆς ὕλης, ἡ σύνθεσις τοῦ παραδοθέντος γραπτῶς βυζαντινοῦ ἔπους ἐπετεύχθη σχετικῶς πολὺ ἐνωρίτερον. Ὅθεν, ἂν τὸ γραπτὸν βυζαντινὸν ἔπος συνηγωνίζετο εἰς λογοτεχνικὴν ἀξίαν τὸ ὁμηρικόν, ἡ ὁμηρικὴ ἔρευνα δὲν θὰ εἶχε πολὺ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς συγκρίσεως, διότι τὸ προσηγηθὲν τῆς βυζαντινῆς συνθέσεως βραχὺ διάστημα χρόνου δὲν θὰ ἐπῆρκει πιθανῶς διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τεχνικῶν καὶ γλωσσικῶν ἐξελίξεων ἀναλόγων πρὸς τὰς ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν συνέβη, ἡ δὲ μετριοπάτη βυζαντινὴ λογοτεχνικὴ ἀξιοποίησις τῆς λαϊκῆς ἐπικῆς ὕλης ἐστάθη μακρὰν τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Ὁ λαὸς ἠγνόησε τὸ παραδοθὲν γραπτῶς ἔπος καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον νὰ ψάλλῃ τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων του κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον.

Τὰ λαϊκὰ ταῦτα ἔσματα ὑπέστησαν βεβαίως καὶ ὑφίστανται τὰς διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων ἀναγκαίως ἐξελίξεις, αἵτινας ἐν πολλοῖς δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ἀμέσως, συγκρίνοντας πρὸς τὸ βυζαντινὸν ἀκριτικὸν ἔπος. Τὰ περιληφθέντα ἐν τῷ γραπτῷ βυζαντινῷ ἔπει λαϊκὰ στοιχεῖα κερδίζομεν δι' ἀφαιρέσεως συγκρίνοντας πρὸς τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Τοῦτο εἶναι μεγάλη ὠφέλεια τὴν ὅποιαν δυνάμεθα νὰ ἀποκομίσωμεν ἐκ τοῦ γραπτῷ ἔπους, διότι ἄνευ τούτου θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ χρονολογήσωμεν πολλὰ ἀκριτικὰ ἔσματα ἢ καὶ στοιχεῖα τῶν ἔσμάτων τούτων καὶ νὰ βεβαιώσωμεν ἐν πολλοῖς τί εἶναι ἀρχαῖον ἐν αὐτοῖς καὶ τί νεωτέρα ἐξέλιξις. Ἡ δυνατότης ἀμέσου συγκρίσεως γραπτῷ ἔπους καὶ ἔσμάτων ἀπαλλάσσει ἐν πολλοῖς τὴν ἔρευναν τῶν μεγάλων ἐκείνων δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζουσιν ἐπὶ ἀναλόγων περιπτώσεων οἱ ἐρευνηταὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας.

Τὸ οὕτω διὰ συγκρίσεως γραπτῷ ἔπους καὶ ἔσμάτων προκῦπτον βυζαντινὸν ὕλικόν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ προφορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης κατευθύνσεως τῆς ἐρεῦνης δυνάμεθα νὰ κερδίσωμεν τοιαύτην ἐπικὴν προφορικὴν παράδοσιν, διὰ νὰ ἴδωμεν ἐπὶ ζῶντος παραδείγματος τὸν τρόπον καθ' ὃν παραδίδεται, ἀναπτύσσεται καὶ ἐξελίσσεται ἡ ἐπική ὕλη. Τὸ δὲ μέγιστον πλεονέκτημα τῆς τοιαύτης προσπαθείας εἶναι ὅτι προβάλλεται ὅχι οἰαδήποτε ἐπική ὕλη, ἀλλ' ἐλληνικὴ τοιαύτη, ἥτοι ἐκπεφρασμένη ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ ἐν ᾗ καὶ ἡ ὁμηρικὴ. Τὰ σημερινὰ ἀκριτικὰ ἔσματα εἶναι ἱκανὰ νὰ δείξωσι τὸν πιθανώτερον τρόπον καθ' ὃν παρεδόθη καὶ ἐξελίχθη ἡ ὁμηρικὴ ἐπική ὕλη

διὰ τὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς συνθέσεως τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας.

Εὐρίσκομαι ἐν ἐπιγνώσει τοῦ γεγονότος ὅτι ἐκτεταμένον λαϊκὸν ἀκριτικὸν ἔπος δὲν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ ἔρευνα τῶν περιωπθέντων ἀκριτικῶν ἁσμάτων δὲν ἔχει πολὺ νὰ ὠφελήσῃ τὸ ζήτημα, περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν παραδίδονται ὑπὸ ἡσκημένων ἀοιδῶν σχοινοτενῆ ποιητικὰ δημιουργήματα τοῦ λαοῦ. Τὸ ζήτημα δ' ὅμως τοῦτο ἔλυσεν ἡ τουλάχιστον ἡγάγεν εἰς ἱκανοποιητικὸν σημεῖον, ἡ ἔρευνα ἐπὶ λαϊκῶν ποιήσεων ξένων λαῶν ¹.

Ἄλλων δ' ὅμως ὁμηρικῶν προβλημάτων τὴν προώθησιν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν μελετώντες καὶ συγκρίνοντες πρὸς ταῦτα τὰ ἀνάλογα προβλήματα, ἅτινα ἐμφανίζουσι τὰ ἀκριτικὰ ἁσματα. Δυνάμεθα οὕτω νὰ ἴδωμεν ἐπὶ παραδείγματος τὴν προφορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ποιητικῆς γλώσσης, τὰ τεχνικὰ μέσα ἅτινα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν διατήρησιν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν στίχων, τὴν ἀντοχὴν τῆς ποιητικῆς ὕλης εἰς τὴν πίεσιν τοῦ χρόνου, τὸν τρόπον καθ' ὃν μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξιδανικεύονται καὶ μυθοποιοῦνται αἱ μορφαὶ τῶν ἡρώων, τὴν ἀνάμειξιν παλαιότερων καὶ νεωτέρων πολιτιστικῶν στοιχείων, τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ὑπὸ ὁμοίας περιστάσεις ἐκδηλοῦται ὁμοίως κλπ. Διαπιστώσεις τοῦ εἵδους τούτου αἰσθητοποιοῦσι τὴν ἐν πολλοῖς θεωρητικὴν τοποθέτησιν ἡμῶν ἔναντι ἀναλόγων προβλημάτων τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους καὶ καταδεικνύουσι τὸ ἐν χρόνῳ ἀναλλοίωτον τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Ἀλλά, πρὸ πάσης συγκρίσεως καὶ ἀντιπαράθεσεως τῶν δύο κύκλων, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν πρῶτον ἐν δυνατῇ συντομίᾳ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς συνετηρήθη καὶ ἔφθασε μέχρις ἡμῶν τὸ ὕλικόν τῆς βυζαντινῆς ἐποποιΐας.

I

Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν διατήρησιν καὶ παράδοσιν οἰασδῆποτε ἐπικῆς συνθέσεως εἶναι εἴτε καταγραφὴ ταύτης καὶ διάδοσις εἴτε ἡ παρουσία ἡσκημένων ἀοιδῶν, οὔτινες παραδίδουσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὸ ὕλικόν, ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐξελισσόμενον διὰ τῆς προσωπικῆς τούτων συμβολῆς.

Καταγραφὴ καὶ ἐντεῦθεν διάδοσις τῆς βυζαντινῆς ἐπικῆς ὕλης δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἔλαβε χώραν. Ἡ λογία βυζαντινὴ σύνθεσις, ἥτις, ἔστω κατὰ τὸν ἰδικόν της τρόπον, κατέγραψε μέρος τοῦ λαϊκοῦ ἐπικοῦ ὕλικου δὲν ἔσχεν, ὥς ἐλέχθη, ἐπιδράσιν ἐπὶ τὸν λαόν. Ὅθεν ὑπολείπεται νὰ πιστώσωμεν

1. Βλ. ἐσχάτως J. A. Davison, ἐνθ' ἀν. σ. 28 κέξ. καὶ δὴ σ. 36 ἐνθα νεωτάτη βιβλιογραφία.

τὴν ὑπαρξιν αἰοιδῶν καὶ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὴν τύχην τοῦ κληρονομηθέντος ὕλικου ἄνευ τῆς παρεμβολῆς τῶν συντηρητῶν καὶ ἐπεξεργαστῶν αὐτοῦ.

Ἱστορικαὶ πληροφορίαι περὶ ὑπάρξεως, κατὰ τὸ ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μέχρι σήμερον ἱστορικὸν παρελθόν, εἰδικευμένων αἰοιδῶν ἐσημειώθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ¹. Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ πληροφορίαι αὗται εἶναι σπάνιαι καὶ σποραδικαί, ὅπως τυχαίως περιωθεῖσαι. Ἐν τούτοις ἡ μέχρι σήμερον παράδοσις πολλῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῇ, εἰμὴ ὥς ὀφειλομένη εἰς τὴν παρουσίαν αἰοιδῶν ἢ τουλάχιστον ἀνθρώπων ἐχόντων ζωηρὸν ἐνδιαφέρον καὶ μνημονικὴν δύναμιν, δι' ὧν καὶ μόνον ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ μέχρις ἡμῶν ἡ στοματικὴ παράδοσις τῶν ᾄσμάτων τούτων.

Τὴν ὑπαρξιν αἰοιδῶν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἀδιάκοπον κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας τῆς παραδόσεως. Οἱ σημερινοὶ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου, οἵτινες ἐξακολουθοῦσι νὰ ἀπαγγέλλωσι σχοινοτενῇ ἀκριτικὰ ᾄσματα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ καὶ συνθέται σχοινοτενῶν ἱστορικῶν ᾄσμάτων ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ ², συνεχίζουσι κατ' ἀδιάκοπον παράδοσιν τὸ ἔργον παλαιότερων αἰοιδῶν, τὴν παρουσίαν τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται νὰ δεχθῶμεν ὥς ἀναγκαῖον ἐπιστημονικὸν δεδομένον.

Τὸ παλαιότερον παραδοθὲν γραπτῶς ἀκριτικὸν ᾄσμα τὸ λεγόμενον τοῦ «Ἀρμούρης», ὅπερ κατέχομεν ἐκ χειρογράφου τῆς Μόσχας τοῦ 15ου αἰ., κατεγρᾶφῃ ἀσφαλῶς καθ' ὑπαγόρευσιν αἰοιδοῦ εἷς τινα ἑλληνικὴν περιοχὴν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ συνεχίζετο ὑπὸ ἄλλων αἰοιδῶν ἡ στοματικὴ τοῦτου παράδοσις, διὰ νὰ φθάσῃ μέχρις ἡμῶν προφορικὰ παραλλαγὰί του εἰς τὴν Κύπρον, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν Κάρπαθον.

Πρόβλημα παραμένει ἡ διακοπὴ τῆς διὰ τῶν αἰοιδῶν παραδόσεως τῶν ἀκριτικῶν ἐπικῶν ᾄσμάτων εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὴν Κύπρον, ὅθεν δυνάμεθα καὶ σήμερον ἔτι νὰ συλλέξωμεν ἐκτενέστερά πως ἀκριτικὰ ᾄσματα, ἐκ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τὰ συλλεγόμενα τοιαῦτα ᾄσματα εἶναι κατὰ κανόνα ὀλιγόστιχα, κτήματα τῶν πολλῶν καὶ οὐχὶ μόνον τοῦ ενός, τοῦ αἰοιδοῦ. Εἰς ἐποχὴν, ἥς τὴν ἀρχαιότητα δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, πρέπει εἰς τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, πλὴν τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Πόντου, νὰ ἐπῆλθε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως τῆς ἐπικῆς ὕλης.

Τὰ διαφέροντα τῶν αἰοιδῶν, οἵτινες οὐδέποτε ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι καὶ

1. Νεωστὶ ὁ ὀφνηγητὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης, Ποιηταὶ δημοδῶν ᾄσμάτων εἰς Τραπεζοῦντα κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, Ἀρχεῖον Πόντου 16 (1951) 263 κἑξ. πιστοῖ τὴν ὑπαρξιν αἰοιδῶν συνιστῶντων ἐπαγγελματικὴν τάξιν ἐν Τραπεζοῦντι, ἐξ ὠροσκοπίου ἀναφερομένου εἰς τὸ ἔτος 1336, συγκεντρώνει δὲ καὶ τὰς μέχρι τοῦδε πληροφωρίας περὶ αἰοιδῶν. Παλαιότερα μέχρι τοῦδε γνωστὴ μνεία περὶ αἰοιδῶν παρὰ τῷ Καίσαρειας Ἀρεθᾷ (850 - 932). Πβ. ἔτι Σ. Κυριακίδην, Λαογραφία 10 (1929) 640 κἑξ.

2. Ἰδ. ἐσχάτως Δ. Πετρόπουλον ἐν Λαογραφία 15 (1953 - 1955) 374 κἑξ.

δημιουργοῦντες, πρέπει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐξῆς νὰ ἐστράφησαν πρὸς ἄλλα θέματα, ἥτοι θέματα προσφάτου ἱστορικῆς σημασίας, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατόν νὰ συγκινήσωσι τὸν ἀκροατὴν¹.

Εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν ἡ ἱστορικὴ βάσις τῆς ἀκριτικῆς ἐποποιΐας εἶχε συσκοτισθῇ, οἱ ἥρωές της εἶχον πλήρως μυθοποιηθῇ, ἐνῶ προεβάλλετο ἡ ἀνάγκη νὰ ὑμνηθῶσι νέοι συγχρονώτεροι ἥρωες καὶ νεώτερα γεγονότα². Οἱ μυθικοὶ ἥρωες τοῦ ἀκριτικοῦ κόσμου παρέμενον εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν ὡς ἐξαιρετικαὶ ὑπερφυσικαὶ μορφαί, τῶν ὁποίων μεμονωμένας θαυμαστάς ἐκδηλώσεις ἀνεμιμνήσκετο καὶ ἔψαλλεν ὁ λαός, χωρὶς νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἔκτασιν τῆς καθόλου δραστηριότητος αὐτῶν. Ὁ αἰοδὸς εἶχε παύσει πλέον νὰ παρεμβαίνει διὰ νὰ συντηρῇ εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ ἔθνους βυζαντινὰ ἐπικὰ κατορθώματα, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ἤρχοντο νὰ μειώσωσι καὶ νὰ παραγκωνίσωσι νεώτερα ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἄν λάβωμεν ὡς βάσιν τὴν ἐν Κρήτῃ παράδοσιν τῶν ποιημάτων τούτων, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν ἐξῆς περίπου θεωρίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἀκριτικῆς παραδόσεως ὁ αἰοδὸς ἔτερε, τοὺς συνδαιτημόνας τῶν συμποσίων ἀπαγγέλων ἢ ᾄδων «κ λ ε α» ἀνδρῶν τοῦ ἀκριτικοῦ κόσμου. Παράλλῃλως πρὸς ταῦτα ἦδοντο, ὅχι ὑπὸ τοῦ αἰοδοῦ πλέον, ἀλλ' ὑπὸ πάντων τῶν συνδαιτημόνων, ἄλλα λυρικοῦ περιεχομένου συμποσιακὰ ᾄσματα, τὰ γνωστὰ «τραγούδια τῆς τάβλας». Ὅτε πλέον ἐξέλιπεν ἡ παρέμβασις τοῦ αἰοδοῦ, ὁ λαὸς ἐκ τῆς παλαιότερας παραδόσεως καὶ ἀναμνήσεως περιέλαβε μεταξὺ τῶν ἐπιτραπεζίων καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀποσπασμάτων ἐπικῶν ᾄσμάτων, ἅτινα συνετῆρει ἐν τῇ μνήμῃ του, διότι εἶχον προκαλέσει ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν.

Ἄν προσέξωμεν θὰ ἴδωμεν ὅτι τὰ σωζόμενα μέχρι σήμερον ἀποσπάσματα αὐτὰ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, δὲν εἶναι πλέον διήγησις ἀλλὰ λυρικὴ ἔξαρσις προσωπικότητός τινος, κατορθώματος ἢ ἐκδηλώσεως, ὅτι εἶναι μᾶλλον λυρικοὶ πρόλογοι παλαιότερων ἐπικῶν ᾄσμάτων, χωρὶς νὰ διατηρῶσι τὰ στοιχεῖα τῆς διηγέσεως³. Τὴν διατήρησιν καὶ χρῆσιν τῶν ᾄσμάτων τούτων ἐβοήθησεν ὁ ρυθμὸς τῶν συνήθων ἐπιτραπεζίων ᾄσμάτων εἰς τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν. Ἀνάλογόν τι πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ περὶ τῶν περιωθέν-

1. Πβ. Μ. Nilsson, *Homer and Mycenæ* σ. 199.

2. Πλὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἄλλα αἰτία ἠδύναντο νὰ ἀνακόψωσι τὴν δραστηριότητα τῶν ἀκριτικῶν αἰοδῶν. Ἐν Κρήτῃ λ.χ. πλὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι δυνατόν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ, καὶ συνεπῶς καὶ τῶν αἰοδῶν, νὰ ἐστρεφε πρὸς ἄλλα θέματα ἢ λογοτεχνικῇ δραστηριότητι τῶν δημιουργῶν τοῦ λεγομένου κρητικοῦ θεάτρου, ὧν τὰ ἔργα ἐπότισαν τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ καὶ κατέστησαν κτήματα αὐτοῦ.

3. Ἰδ. καὶ Σ. Κυριακίδου, *Διγενὴς Ἀκρίτας* σ. 39.

των λ.χ. ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἀκριτικῶν ὁσμάτων, ἅτινα ἐν πολλοῖς συνεχύθησαν πρὸς τὰ ἐπικρατήσαντα «κλέφτικα τραγούδια».

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως ὕλης, ἂν συγκεντρώσωμεν τὰ ἐν χρήσει εἰς Κρήτην ἀκριτικά ἄσματα, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἥρωας καὶ τὰ γεγονότα, καλύπτουσι περίπου τὸν πυρῆνα τοῦ ἔπους, τὸν γνωστὸν ἐκ τῆς παραδόσεως ἄλλων τόπων, καὶ δὴ τῆς Κύπρου, ὅπου περιεσώθησαν ἐκτενῆ ἀκριτικά ἄσματα.

Εἰς τὴν Κρήτην ἄλλωστε ἔχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συμπληρώσωμεν τὴν κολοβωθείσαν ἐκ τῆς ἀναστολῆς τῆς δραστηριότητος τῶν αἰοδῶν ἔκτασιν τῆς ἀκριτικῆς ἐπικῆς ὕλης, δι' ἐνὸς ἄλλου σπουδαίου καὶ ἀναμφισβητήτου παράγοντος. Ἐννοῶ τὰ τοπωνύμια.

Βεβαίως εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ἔπους ἔδωσε λαβὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τοπωνυμίων φερωνύμων τῶν ἀκριτικῶν ἡρώων καὶ μάλιστα τοῦ ἐξοχωτέρου αὐτῶν τοῦ Διγενῆ¹. Οὐδαμοῦ δ' ἄλλαχού ὅμως, ὅσον γνωρίζω, ἔχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσωμεν διὰ τῶν τοπωνυμίων τὴν παρουσίαν ἐν μικρᾷ τινι περιοχῇ μεγάλης ἐκτάσεως ἐπικῆς ὕλης, εὐρυτέρας ἐκείνης, ἣν χρησιμοποιεῖ ἡ γραπτὴ παράδοσις. Ἡ κατωτέρω ἀνάπτυξις πιστοποιεῖ τοῦτο ἀναμφισβητήτως.

Ἐπίνειον τοῦ χωρίου Σελλιά τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου Ρεθύμνης εἶναι ὁ ὄρμος Πλακιάς. Ἡ θάλασσα εἰσχωρεῖ βαθέως σχηματίζουσα κόλπον πλάτους δύο χιλιόμετρων περίπου. Πρὸς ἀνατολὰς τὸν κόλπον κλείει τὸ βραχῶδες ἀκρωτήριον Ταῦρος, ἡ πρὸς τὸν Πλακιὰν κλιτὺς τοῦ ὁποίου πίπτει ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν σχηματίζουσα ὑψηλὸν κρημνόν. Εἰς ὠρισμένον σημεῖον τὸν κρημνὸν αὐλακώνουσι βαθέως τεράστια παρακείμενα ρωγμαί, σχηματίζουσαι σπήλαια, ὧν ὁ πυθμὴν εὐρίσκεται περίπου εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

Αἱ σπηλαιώδεις αὗται ρωγμαὶ ὀνομάζονται «Γ ο ν α τ έ ς», διότι, κατὰ τὰς λαϊκὰς διηγήσεις τοῦ τόπου, ὁ Διγενὴς πηδήσας ἀπὸ τίνος σημείου τοῦ ὑπερκειμένου καὶ πολλὰ χιλιόμετρα ἀπέχοντος ὅρους, ἔνθα τοῦ «Δ ι γ ε ν ῆ τ ὀ π ή δ η μ α», ἐγονάτισεν ἐκεῖ διὰ νὰ πῇ ὕδωρ εἰς τὴν χιλιόμετρα ὀλόκληρα ἀπέχουσαν ἀπέναντι πλευρὰν τοῦ κόλπου, ὅπου τοῦ «Δ ι γ ε ν ῆ τ ὀ β ρ υ σ ί δ ι». Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα ἐντετοπισμένον τὸν Διγενῆ ἐπιτελοῦντα τεράστιον ἄθλον.

Εἰς σημεῖον ἀντικρὺ τῶν Γονατῶν καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν πρὸς δυσμὰς κάτωθι τοῦ λόφου Κάστελλος εὐρίσκεται τοπωνύμιον καλούμενον «τ ο Ὑ Λ ι ά ν τ ρ ο υ», ἔνθα καὶ μικρὰ πηγὴ ὕδατος. Εἶναι προφανές ὅτι ἐν τῷ τοπωνυμίῳ ἔχομεν ἄλλον ἥρωα τοῦ ἔπους τὸν Λ έ α ν δ ρ ο ν ἢ Λ ι ά ν-

1. Ἰδ. Ν. Πολίτιου, Παραδόσεις Ι σ. 63 κέξ.

δροῖν, ὅστις εἰς τὴν γραπτὴν παραδόσιν φέρεται τὰ ἐπίθετα δόκιμος, ἔνδοξος, θαυμαστός, μέγας ἐπ' ἀνδρείῳ¹.

Χιλιόμετρα τινα δυτικώτερον ὑπάρχει ἄλλος τόπος μετὰ πηγῆς καλούμενος τοῦ «Μαβιάνοῦ». Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐν τῷ τοπωνυμίῳ ἔχομεν τρίτον ἀκριτικὸν ἥρωα, γνωστὸν μόνον ἐκ τῶν ἁσμάτων, τὸν Μαυριανό². Ὁ ἄγνωστος οὗτος ἐν τῷ γραπτῷ ἔπει ἥρως Μαυριανὸς φέρεται ἀλλαγῶ καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους Μαυροϊλῆς, Μαυραϊλῆς, Μιραλῆς, Μαυροειδῆς κλπ. Καθ' ἡμᾶς οἱ βασικοὶ τύποι Μαυριανὸς καὶ Μαυροϊλῆς, ταυτόσημοι, σχηματίζονται ὁ μὲν διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς καταλήξεως -ιανός³, ὁ δὲ διὰ τῆς ἀντιστοίχου ταύτη τουρκικῆς -li-λῆς, δηλοῦσι δὲ τὸν ἐκ τοῦ Μαύρου Ὁροῦς, ἦτοι τοῦ Ταύρου τῆς Μ. Ἀσίας, καταγόμενον⁴, ἦτοι ἥρωα φυσικῶς τοποθετούμενον εἰς τὴν περιοχὴν δημιουργίας τοῦ ἔπους⁵.

Ἄν πάντα ταῦτα ἔχωσιν ὁρθῶς, ὥς ἐγὼ πείθω ἑμαυτόν, ἔχομεν ἐνταῦθα σπουδαίαν καὶ σπανίαν περιπτῶσιν ἐπιβιώσεως ἐν τοῖς τοπωνυμίοις τούτοις ἐπικῆς ὕλης εὐρείας ἐκτάσεως, εὐρυτέρας τῆς ὕλης τῆς περιεχομένης εἰς τὸ γραπτὸν ἔπος. Τρεῖς ἀκριτικοὶ ἥρωες γνωστοὶ ἐκ τῆς παραδόσεως ὥς ἀντίπαλοι πρὸς ἀλλήλους, τοποθετοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ εἰς τρία ἀντικρὺ ἀλλήλων κείμενα τοπωνύμια.

Ἄλλωστε εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν νοτιοδυτικῶς τοῦ Λιάντροῦ καὶ νοτίως τοῦ Μαβιάνοῦ ὑπάρχει πηγὴ ρέουσα εἰς λοχμῶδη ἔκτασιν ὑπὸ τὸ σπάνιον, διὰ χρητικὸν τοπωνύμιον, ὄνομα Βλάττος (τό). Ἄν μὴ τὰ πράγματα ἀπατῶσι, τὸ τοπωνύμιον τοῦτο Βλάττος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς

1. Ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ὁ Λέανδρος ὑπὸ τὸν τύπον Ἀλιάντρος μαρτυρεῖται ἐκ κυπριακῶν ἁσμάτων ἰδ. Ἀ. Σακελλαρίου, Κυπριακά 2 σ. 18 στ. 52, 54, 74, 75 κ.ά.

2. Ἐκ τοῦ τύπου Μαυριανός, ἦτοι Μαβριανός, προκύπτει ἀμέσως, δι' ἀπλοποιήσεως τοῦ δυσπροφέρετου συμφωνικοῦ συμπλέγματος βρj ὁ τύπος Μαβιανός. Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ὁ Μαβιάνος-τοῦ Μαβιάνου διὰ τὴν τοπωνυμικὴν χρῆσιν τῆς λέξεως.

3. Περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς χρήσεως τῆς καταλ. -ιανός ἰδ. Γ. Κουρμούλην ἐν Ἑπετηρ. Φιλολ. Σχολῆς 1953-1954 σ. 201 κέξ.

4. Ἐκ τοῦ τοπωνυμίου Μαῦρον Ὁρος προῆλθεν ἐθνικὸν τοῦτο μὲν Μαυριανός-Μαυροϊλῆς, ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου τοῦ κατὰ διάστασιν ἐκφερομένου τοπωνυμίου ὅπερ θὰ ἐλέγγο καὶ ἀπλῶς Μαῦρον, τοῦτο δέ, καθ' ἃ ἔδειξεν ὁ Καθηγητὴς Κ. Ἰλμάντος (Ἀθηνᾶ 40, 209) Μαυριορίτης, βεβαίως δὲ Μαυριορίται πρέπει νὰ ἀποκαταστήσωμεν καὶ εἰς τὸν στ. 4636 τῆς διασκευῆς Ἀνδρου :

Μαυριοροὶ τε θαυμαστοὶ καὶ Κιλικοὶ τὸ γένος.

5. Ὁ Ν. Πολίτης, Ἐκλογαί⁹ σ. 105, δέχεται ὅτι τὸ ὄνομα Μαυραϊλῆς, Μιραλῆς, Μιριολῆς, Ἐμιραλῆς ὑποκρύπτει αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἐμίρην τοῦ ἔπους.

τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τῶν ἀκριτικῶν ἡρώων τοπωνύμια, ὁδηγεῖ εἰς τὸ Βλαττολιβάδιν τοῦ ἔπους¹. Δοθέντος δὲ ὅτι πλησιέστερα τοῦ Βλάττου εὐρίσκονται καὶ τὰ προφανῶς βυζαντινὰ τοπωνύμια Βουκελλάρις καὶ Φωτεινάρις, προσέρχομαι νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ πρέπει πιθανῶς νὰ τοποθετήσωμεν παλαιάν, μὴ μαρτυρουμένην, ἐγκατάστασιν προσφύγων ἀποίκων ἐκ Καππαδοκίας, φορέων τῆς ἐπικῆς ὕλης ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις της.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει πρῶτον ἡ εὐρύτης τῆς ἐν Κορίθῃ ἐκτάσεως τῆς ἐπικῆς ὕλης καὶ δεύτερον ἡ ἔνεκα τῆς ἀναστολῆς τῆς δραστηριότητος τῶν ἀοιδῶν ἀποσπασματικὴ διατήρησις αὐτῆς εἰς βραχείας ἐκτάσεως ἔσματα.

* * *

Ἄλλως ἐξειλήχθησαν τὰ πράγματα ἀπὸ ἀπόψεως παραδόσεως τῆς ἐπικῆς ὕλης ἐν Κύπρῳ². Ἀοιδοὶ ἢ «ποιετάρηδες» δὲν ἔπαυσαν συντηροῦντες ἐν τῇ νήσῳ τὴν ἀκριτικὴν παράδοσιν : «*Ἄν δὲν ὑπῆρχον οἱ ποιητάρηδες*», γράφει ὁ Ν. Πολίτης, Λαογρ. 5, 506, «οἱ ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν διάδοσιν ἁσμάτων καὶ σφόδρα ἡσκημένην ἐκ τούτου τὴν μνήμην, δὲν θὰ διετηροῦντο τὰ μακρότατα κυπριακὰ ἔσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, εἰμὴ κολοβά, ἑλλιπῇ καὶ συντετμημένα».

Ὁ ἀείμνηστος ἐρευνήτης τῆς κυπριακῆς γλώσσης καὶ λαογραφίας Χρ. Παντελίδης ἐδημοσίευσεν ἐν Λαογρ. 7, 115—120 μικρὰν διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ ποιετάρηδες τῆς Κύπρου». Ἐξ αὐτῆς πληροφοροῦμεθα ὅτι εἰς τοὺς ποιητάρηδες τῆς Κύπρου ἐπιζῇ ὁ παλαιὸς ἀοιδός : «*ἐνίστε συναντᾷ τις οἰκογενεῖας ποιητάριδων μεταβιβαζομένης τῆς στιχοῦρ-μικῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν*» (σ. 120).

Ἰδίαν κατηγορίαν συνιστῶσιν οἱ ποιητάρηδες ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔδουσαν εἰς ἐπισήμους ἐορτὰς καὶ ἄλλας συγκεντρώσεις ἀκριτικὰ ἔσματα, ἐν συναισθήσει ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἰδικὰ των³, ἀλλ' ἔμαθον παρὰ παλαιότερων, καὶ ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἐποιήθησαν εἰς παλαιότερας ἐποχάς. Ποιητάρηδες τοῦ εἵδους τούτου εὐδοκимоῦσιν εἰς τὰ ὄρεϊνὰ καὶ ἀπομεμονωμένα χωρία τῆς νήσου, ἐκεῖ ἀκριβῶς, ἐνθα «*διασφύζονται τὰ ἀκραιφνέστερα κατὰ τὴν*

1. Ἀνάμνησιν τοῦ Βλαττολιβαδίου τῶν ἔπων εἰκάξει καὶ ὁ Σ. Κυριακίδης, Λαογραφία 6 (1917) 413, εἰς τὸ λιβάϊν τοῦ κυπριακοῦ ἔσματος «Διγενῆς καὶ Κάβουρας».

2. Ἀπὸ τριακονταετίας περίπου ἡ μέχρι τότε ἀκμαία ἀκριτικὴ παράδοσις τοῦ Πόντου ἀντετράπη διὰ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

3. Κατὰ Σ. Κυριακίδην, Λαογραφία 5 (1915) 650—651, οἱ σημερινοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητάρηδες δὲν ἀπαγγέλλουσιν ἀκριτικὰ ἔσματα, ἀλλ' ἰδικὰς των συνθέσεις.

γλωσσικὴν αὐτῶν μορφήν καὶ τὸν ἐν γένει ἀρχικὸν τύπον ἀκριτικὰ ἄσματα» (σ. 114).

Ἐνδιαφέροντα ὡσαύτως, διὰ τὰς ἐνταῦθα ὑποστηριζόμενας ἀπόψεις, εἶναι καὶ ὅσα γράφει ὁ Παντελίδης περὶ τῆς γλωσσικῆς παραδόσεως τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων. Παρατηρεῖ δηλονότι οὗτος ὅτι τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα διατηροῦσι τὸν ἀκραιφνὴ τύπον τῆς κυπριακῆς διαλέκτου, δὲν περιέχουσι λέξεις τῆς λογίας παραδόσεως, ἀλλὰ τοῦναντίον λέξεις ἀρχαιοπινεῖς «πολλὰ τῶν ὁποίων ἔπανσαν πλέον νὰ ὑπάρχωσιν ἐν κοινῇ χρήσει καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ». Πολλάκις τῶν λέξεων τούτων ἔχει συσκοτισθῇ τὸ ἔνυμον καὶ ἀγνοεῖται ἡ σημασία, χρησιμοποιοῦνται δ' ὅμως καὶ ἐπαναλαμβάνονται στερεοτύπως, διότι οἱ ποιητάρηδες σέβονται τὴν ἐπικὴν παράδοσιν, ὅταν δὲ ἐρωτῶνται τί σημαίνουν αὐταὶ αἱ λέξεις ἀπαντῶσιν ὅτι «ἔτσι τὸ ἦκουσαν παρὰ τῶν παλαιότερων ποιητάριδων» (σ. 117). Καὶ συνεχίζει ὁ Παντελίδης «Οἱ ποιητάριδες τοῦ εἵδους τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι, ὀλιγάρηθμοι... σπανίως δὲ ποιοῦσιν ἰδικὰ τῶν ἁσμάτων».

Δὲν χρειάζονται περισσότερα διὰ νὰ δεῖξωμεν ὅτι ἡ παρουσία ἀοιδοῦ ἐπικῆς ὕλης ἐν πλήρει δραστηριότητι δηλοῦται σαφῶς ἐν Κύπρῳ. Κατὰ πατροπαράδοτον ἔθος ὠρισμένοι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, συνιστῶντες ἢ μὴ ἐπαγγελματικὴν τάξιν, μεταδίδουσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἀθάνατον τὸ ὕλικόν τῆς βυζαντινῆς ἐποποιίας. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διατί περιεσώθησαν ἐν Κύπρῳ πολὺστιχα ἀκριτικὰ ἄσματα ὑμνοῦντα «κ λ έ α» ἀνδρῶν.

Κατὰ μοναδικὴν ὥσαύτως ἐξαίρεσιν διεσώθησαν ἐν Κύπρῳ ὄχι μόνον ἐπὶ μέρους, ἀλλὰ καὶ σύνθετα ἄσματα, ἥτοι συνθέσεις τῶν ἀοιδῶν περιλαμβάνουσαι εὐρυτέρας ἐκτάσεως ἐπικὴν ὕλην. Ὁ Η. Gregoire¹ ἐξαίρει τὴν σημασίαν τῶν συνθέτων τούτων ἁσμάτων: «τέτοια σύνθετα τραγούδια ἐνέπνευσαν τοὺς ποιητὰς ποὺ δημιούργησαν τὸ καθ' ἑαυτὸ ἔπος».

Ἡ παρουσία τῶν συνθέτων τούτων ἁσμάτων ἄγει εἰς τὸ σπουδαῖον συμπέρασμα ὅτι ὁ λαϊκὸς ποιητής, ὁ ἀοιδός, ἔχει ἐπίγνωσιν τῆς συναφείας καὶ συγγενείας τῶν γεγονότων, ἅτινα ἀφηγοῦνται τὰ ἐπὶ μέρους ἄσματα. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι σύνθετα ἄσματα τοῦ τύπου τοῦ ἁσματος «τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη τοῦ Βασιλιᾶ»², τοῦ ἁσματος «τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου»³ καὶ τοῦ κατωτέρω δημοσιευομένου, ἐνεφανίζοντο πάντοτε εἰς τοὺς τόπους ἀκμῆς τῆς ἀκριτικῆς παραδόσεως καὶ ὅτι τὸ περιεχόμενόν των ἦτο ἐκτενέστερον ἢ βραχύτερον ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ

1. «Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας» σ. 244.

2. Πβ. Σ. Κυριακίδου, «Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας» σ. 140-149, Η. Gregoire, ἐνθ. ἀν. σ. 231-239.

3. Πβ. Λαογραφίας 1 (1909) 212 κέξ., Η. Gregoire, ἐνθ' ἀν. σ. 244 κέξ.

ᾠοὶδὸς καὶ τῆς ἑναργείας τῶν παραστάσεων τοῦ περὶ τῆς συγγενείας τῶν διαφορῶν γεγονότων. Τὰ σύνθετα ταῦτα ἄσματα εἶναι ζωντανὰ ἀποδείξεις τῆς προσπαθείας τοῦ ᾠοῦδου πρὸς σύνθεσιν τῆς ἐπικῆς ὕλης, εἶναι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Gregoire, «missing links μεταξὺ τῶν τραγουδιῶν καὶ τῆς ἐποποιίας»¹.

Εἶναι κατὰ ταῦτα ἐσφαλμένη ἡ φιλολογικὴ ἄποψις ὅτι εἰς τὰ σύνθετα ἄσματα πρόκειται πάντοτε περὶ συμφύσεως δύο ἢ περισσοτέρων ἐπὶ μέρους ἄσμάτων. Ἀσφαλῶς ἐνταῦθα δὲν πρόκειται σύμφυρσις, ἤτοι ἀνεπίγνωτος συγκόλλησις δύο γνωστῶν ἄσμάτων, ἀλλὰ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐπιτυχῆς προσπάθεια τοῦ ᾠοῦδου πρὸς σύνθεσιν εἰς ἐνότητα ἐπικῆς ὕλης, ἥς ἡ συνάφεια εἶναι δι' αὐτὸν συνειδητή.

Κατωτέρω παρατίθημι τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ τραοῦν τοῦ Διενῆ» δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Χ. Παντελίδου ἐν Λαογραφίᾳ 6 (1917) 582 κἑξ. σύνθετον ἄσμα ἐκ στίχων 194. Διὰ τὸ ἄσμα τοῦτο παρατηρεῖ αὐτόθι σ. 588 ὁ Πολίτης ὅτι πρόκειται περὶ συμφυρμῶν τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων «Περὶ ἀρπαγῆς τῆς γυναικὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Διγενῆ» καὶ «τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ». Δὲν συμφωνῶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλοῦ συμφυρμῶν, διότι πιστεύω ὅτι ὁ ἀγράμματος ἐξηκοντούτης ᾠοὶδὸς Παναγῆς Χατζανδρίας, ἀπὸ στόματος τοῦ ὁποίου κατέγραψεν ὁ Παντελίδης τὸ ἄσμα, ἐξωτερίκευσεν ἐνταῦθα μίαν ἐπικὴν σύνθεσιν τὴν ὁποίαν εἶτε ἔμαθε παρ' ἄλλου παλαιότερου, ὡς ὁ ἴδιος δηλοῖ, εἶτε ἐπεχείρησεν ὁ ἴδιος, τοῦθ' ὅπερ τὸ αὐτό.

Τὸ ἄσμα τοῦτο ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ σύνθεσιν τῆς ἐποποιίας τοῦ Διγενῆ ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ, περιέχει δὲ ποικίλα στοιχεῖα τῆς ἐπικῆς ὕλης, περισσότερα παντὸς ἄλλου παραδοθέντος ἄσματος. Εἶναι ἡ καλυτέρα ἀπόδειξις τῆς διαιωνίσεως τῆς παραδόσεως, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ εἰς ἀγράμματος σύγχρονος χωρικὸς διηγεῖται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐποποιίας, ἡ ὁποία τὸν 9ον καὶ τὸν 10ον αἰ. συνεκλόνιζε τοὺς λαοὺς τῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν τῆς Μ. Ἀσίας.

ΤΟ ΤΡΑΟΥΝ ΤΟΥ ΔΙΕΝΗ

*Τρίτην ἐσπέρτην Διενῆς τσαὶ Τρίτην ἐγεννήθη,
τσαὶ Τρίτην εἶεν ὄρομαν, κοπέλλαν πά νὰ πάρη.
Ἐτότσι σὰν ἐπήαιν-νεν ᾽ς τὴν Ἄνω Ποταμίαν
ἐτότσι σὰν ἐπήαιν-νεν εὐρίσκει τρεῖς νομάτους.*

5

*Καθὼς τὸν εἶαν ᾽ποὺ μακρά, πολλὰ ἐφορηθῆκαν
συναφορὰν ᾽ἐν εἴχασιν, συναφορὰν ἄν-νοῖουν.*

— Ἄ δέτε τουν τὸν Διενῆν, κοπέλλαν πά νὰ πάρη.

1. Ἐνθ' ἄν. σ. 244.

- Ρέξετε, φίλοι, ρέξετε, νὰ πᾶτε ᾿ς τὴν δουλειάν σας,
γὰ τότει πάνω ᾿ς ἄνεμον, βρίσκετε τὸν πελᾶν σας.
- 10 Ἐγὼ ᾿μαι δεκαχτὼ χρονῶν κοπέλλα δὲν μοῦ πρέπει,
τσαὶ νὰ ᾿τουν ποῦ νὰ μοῦ ᾿πρεπεν, ἐσάτουν τὸ ἔπικιανά την...
- Ὡρα καλή, Χιλιόπαππε, τὸ πρῶτον παλληκαρίν
εἶμαι τὸ ἔω τὸ ὕστερον, μὰ τοῦ θεοῦ τὴν χάριν.
- 15 — Καλῶς ἦρτεν ὁ Διενής, φά᾿ νὰ πκῆ μιτά μου,
νὰ φάῃ ἄγριν τοῦ λαοῦ νὰ φά ὀφτὸν περτίτιν,
νὰ φά ἄβροτσεράμιον, ποῦ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
νὰ πκῆ γλυκόποτον κρασίν, ποῦ πίν-νουν φουμισμένοι,
ἀποῦ τὸ πίν-νουν ἄρρωστοὶ τσαὶ βρέχονται γιαμ-μένοι.
- 20 — Ἐν ἦρτα ᾿γώ, Χιλιόπαππε, νὰ φά᾿ νὰ πκιῶ μιτά σου,
μὰ μόνον ἦρτα, φίλε μου, προξενητὴς νὰ πάῃς.
- Ἐλύσασιν τὰ ροῦχα μου τὸ ἁγιῶσαν τ᾿ ἄρματά μου,
ἐψόφησεν τὸ ὁ μαῦρος μου, προξενητὴς ᾿ἐν πάω.
- Τσαὶ δικιῶ σου τσαὶ τὰ ροῦχα μου, δικιῶ σου τσαὶ τ᾿ ἄρματά μου,
τσαὶ δικιῶ σου τσαὶ τὸν μαῦρον μου, προξενητὴς νὰ πάῃς,
- 25 θέλεις δὲν θέλεις, γέροντα, προξενητὴς νὰ πάῃς.
Πκιάν-νει φορεῖ τὰ ροῦχα του, ζών-νει τσαὶ τ᾿ ἄρματά του,
τὸν μαῦρον ἐκαλλίτσεπεν, προξενητὴς τσαὶ πάει.
Καθῶς τὸν εἶαν ᾿ποῦ μακρά, ἐπροσηκώχηκάν του
- Καλῶς ἦρτες, Χιλιόπαππε, ἀπὸ τὰ χίλια μίλλια,
καλῶς ἦρτες, Χιλιόπαππε, νὰ φάς νὰ πκῆς μιτά μας,
- 30 νὰ φάῃς ἄγριν τοῦ λαοῦ, νὰ φάς ὀφτὸν περτίτιν,
νὰ φάς ἄβροτσεράμιον ποῦ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
νὰ πκῆς γλυκόποτον κρασίν ποῦ πίν-νουν φουμισμένοι,
ἀποῦ τὸ πίν-νουν ἄρρωστοὶ τσαὶ βρέχονται γιαμ-μένοι.
- 35 — Ἐν ἦρτα ᾿γιῶ ὁ Χιλιόπαππος, νὰ φά᾿ νὰ πκιῶ μιτά σας,
νὰ φάω ἄγριν τοῦ λαοῦ, νὰ φά᾿ ὀφτὸν περτίτιν,
νὰ φά᾿ ἄβροτσεράμιον, ποῦ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
νὰ πκιῶ γλυκόποτον κρασίν, ποῦ πίν-νουν φουμισμένοι,
ἀποῦ τὸ πίν-νουν ἄρρωστοὶ τσαὶ βρέχονται γιαμ-μένοι,
- 40 μόν᾿ ἦρτα ᾿γιῶ Χιλιόπαππος, προξενητὴς τ᾿ Ἀκρίτη.
Ἡ μάνα της ᾿ποῦ τσὰ χαμαί, ποῦ νάιν ᾿ἐν βώσῃ,
τσαὶ νάιν μένη ᾿πόξυλη, νάιν ᾿ποτοξαρώση :
- Ὁ τούρις τ᾿ ἐν Σαρατηνός, τὸ ἡ μάνα τ᾿ ἐν Ὁβραίσσα,
τσεῖνον παιδὶν Σαρατηνόν, γαμπρόν μου ᾿ἐν τὸν κάμνω.
- 45 Γυρίζει τὸ ὁ Χιλιόπαππος μὲ δκνὸ χεῖλη καμμένα,
᾿ποῦ τὸν θωρεῖ ὁ Διενής, χρυσὲς χαρὲς ἐπῆρεν :
- Καλῶς ἦρτες, Χιλιόπαππε, μὲ τὰ καλὰ προξένεια.

- Κακῶς ἦρτα Χιλιόπαππος μὲ τὰ κακὰ προξένεια·
 ἡ μάννα της ᾽πὸν τσὰ χαμαί, ποὺ νάιν ἔν βοώσῃ,
 50 τσαὶ νάιν φάῃ χελεμᾶν νάιν ποτοξαρώσῃ :
 «ὁ τούρις τ' ἔν Σαρατσηνός, τσ' ἡ μάννα τ' ἔν Ὁβραίσσα,
 τσεῖνον παιδὶν Σαρατσηνόν, γαμπρόν μου ἔν τὸν κάμνω».
- Τσαὶ πέζα, πέζα, γέροντα, τσ' ἀποὺν τὸ μαῦρον κάτω·
 ἔλυσες τσαὶ τὰ ροῦχα μου, τσ' ἄγιωσες τ' ἄρματά μου,
 55 τσ' ἔβκαλες καὶ τὸν μαῦρον μου ᾽πὸν τὰ θελήματά μου.
 Κιάν-νει φορεῖ τὰ ροῦχα του, τσαὶ ζών-νει τ' ἄρματά του,
 π-πηᾶ τσ' ἐκαβαλλίτσειεν ὁ ἴδιος τσαὶ πάει.
 Καθῶς τὸν εἶαν ᾽πὸν μακρά, πολλὰ ἐφορηθῆκαν,
 βαῶσαν τσ' ἐσταγκώσασιν τσ' ἐσφιχτορωμανίσαν.
- 60 Χιτυᾶ τοῦ πύρκου τρεῖς γυροὺς τσαὶ πόρταν ἔν ἡύρσκει,
 γροθκιὰν τοῦ τοίχου ἔδωκεν, ἀν-νοῖξαν πέντε πόρτες,
 τσ' ἡ λυερὴ ἐκάθετονν ψηλὰ παραθυράτσια.
- Τσαὶ φόρεσ' τσαὶ τὰ ροῦχα σου, τσαὶ πκιᾶσ' τσαὶ τὲς ποδκές σου,
 νὰ γονατίσ' ὁ μαῦρος μου, πίσω μου νὰ σὲ κάτσω.
- 65 Ἐφόρησεν τὰ ροῦχα της, τσ' ἔπκιασεν τὲς ποδκές της,
 ὁ μαῦρος ἐγονάτισεν, πίσω του ἔκατσέν την.
 Καθῶς τ' ἀκοῦσαν τσεῖ χαμαὶ τρεῖς ἡμισυ χιλιάες,
 ὡς τσ' οἱ μαεῖροι τρέξασιν μὲ σιεροκουτάλες.
 Τσαὶ βκάλλει τὸ σπαθούιν του τὸ σαρανταπρατσέτιν,
 70 τσ' ἀποὺν τὴν πρῶτην τὴν π-παλιάν ἔν ἔφηκεν τὸν ἔνα.
 Εἰς τὰ κλωθογυρίσματα βρίσκει τὴν πεθ-θεράν του
- Τσαὶ πίσω, πίσω, πεθ-θερά, μὲν σὲ κακαδιτσήσω,
 γιὰτὶ ὁ μαῦρος μῦδρωσε τσαὶ τὸ σπαθίν μου κόφκει,
 τσ' ἡ φούχτα μου περιχωρᾷ τσ' ἔν ἡῦρεν νὰ χορτάσῃ.
- 75 — Ἄν ἔδρωσεν ὁ μαῦρος σου τσαὶ τὸ σπαθίν σου κόφκει,
 ἔχει σπουρτοῦλλες περισσὲς τσ' ἄμε νὰ τὲς θερίσῃς.
 Γυρίζει το τσαὶ δικιᾶ της μιάν, κόφκει τὴν ᾽πὸν τὴν μέσην,
 εἰς τὰ κλωθογυρίσματα βρίσκει τὸν πεθ-θερόν του :
- Τσαὶ πίσω, πίσω, πεθ-θερέ, μὲν σὲ κακαδιτσήσω,
 γιὰτὶ ὁ μαῦρος μῦδρωσε τσαὶ τὸ σπαθίν μου κόφκει,
 80 τσ' ἡ φούχτα μου περιχωρᾷ τσ' ἔν ἡῦρεν νὰ χορτάσῃ
- Ἄν ἔδρωσεν ὁ μαῦρος σου τσαὶ τὸ σπαθίν σου κόφκει
 ἔχει σπουρτοῦλλες περισσὲς τσ' ἄμε νὰ τὲς θερίσῃς.
 Βκάλλει το τσεῖν' τὸ σίερον, τσεῖνον τὸ χιλιολίτρην,
 85 χίλιες λίτρες τὸ σίερον τσ' εἶχεν το 'ς τὸ μανίτσιν,
 γυρίζει το τσαὶ δικιᾶ του μιὰν πάνω εἰς τὸ τσιφάλιν.
 Ἐπ-πέσασιν τ' ἀμμάδκια του, γοιὸν βούδκια 'ς τὸ λιβάιν,

ἐπ-πέσασιν τὰ δόντια του, γοιὸν πρόβατα ἔς τὸν κάμπον.

90 "Εβκαλεν τσαὶ τὴν λυερὴν πάνω ψηλὴν παμπούλαν,
τσαὶ γυαλοκλούβιν ἔκαμεν τσαὶ μέσα τὴν καθίσκει...

Χάρος ἔμαυροφόρεσεν, μαῦρα καβαλλισεύκει,
μαῦρα χτυπᾷ τοῦ μαύρου του τσαὶ πᾶ' τὸ παναῦρον.

— Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάροντας, νὰ φά' νὰ πκιῇ μιτὰ μας,
νὰ φάῃ ἄγριν τοῦ λαοῦ νὰ φά' ὀφτὸν περτίτσιν,
95 νὰ φά' ἄβροτσεράμιον, πὺν τρών ἀντρεικωμένοι,
νὰ πκιῇ γλυκόποτον κρασίν, πὺν πίν-νουν φουμισμένοι,
ἀπὸ τὸ πίν-νουν ἄρωστοι τσαὶ βρέχονται γιαμ-μένοι.

— Ἐν ἦρτα ἴγιὼ ὁ Χάροντας, νὰ φά' νὰ πκιῷ μιτὰ σας,
μὰ μόνον ἦρτα, φίλοι μου, τὸν κάλον σας νὰ πάρω.

100 — Τσαὶ πέ μας, πέ μας, Χάροντα, ὁ κάλος μας πκοιός εἶναι ;

— Ἐναν κοντόν, κοντούτσιον τσαὶ μακροδαχτυλάτον,
ἔναν ἀναρκοδόντικον, τσ' ἔναν κοντογεμᾶτον.

Πὺν τὸ δροικᾷ ὁ Διενῆς εὐτὺς ἐποτυλίχτην.

— Ἐλα νὰ πάμεν, Χάροντα, κάτω εἰς τὴν παλαίστραν,
105 τσ' ἂν ἔχως τσαὶ νικήσῃς με ἔπαρ' μου τὴν ψυσὴν μου,
ἂν ἔχως τσαὶ νικήσω σε, χάρισ' μου τὴν ζωὴν μου.
Χερκὲς χερκὲς ἐπικιάσασι τσαὶ πᾶν εἰς τὴν παλαίστραν.
Ἐδῶκαν τσαὶ παλιών-νασι τρεῖς νύχτες τρεῖς ἡμέρες,
εἰς τὰ τρία μερόνυχτα ὁ Χάρος ἐβαρέθην.

110 — Ἀλαβροπκιᾶς' με, Διενῆ, νὰ σὲ ἀλαβροπκιᾶσω.

Ἀλαβροπκιάν-ν' ὁ Διενῆς, τσαὶ σφιχτοπκιάν-ν' ὁ Χάρος.
Ποὺ τὸ ἴωσεν ὁ Διενῆς ἀψώθην τσ' ἐθυμώθην
τσαὶ ἄλλασεν ὀγρὲς ὀγρὲς περτίτσιν πὺν τὸν ὄφιν.

115 Τσεῖ πὺν ἔπκιαν-νεν ὁ Διενῆς, τὰ κόκκαλα τσακροῦσαν,
τσεῖ πὺν ἔπκιαν-νεν ὁ Χάροντας, τὰ γαίματα πιτοῦσαν.

Μιὰν ξιστρεφτὴν τοῦ ἔδωκεν, νὰ σου τὸν Χάρον κάτω.

— Ἄνου νὰ πάῃς, Χάροντα, τ' ἀστοίσημαν ἔϊνην.

— Ἐμ μ' ἔπεψεν ἀφέντης μου στοισήματα νὰ βάλ-λω,
ἔπεψεν με ἀφέντης μου, οὔλ-λον τζυσὲς νὰ ββάλ-λω.

120 Χρυσὸς ἀτὸς ἔϊνηκεν τσ' ἐστάθην παναδικιὸν του,
τσ' ἔζγαφεν μὲ τὰ νύσια του, νὰ ββάλῃ τὸν μυαλόν του...

Ὁ Διενῆς ψυχομασεῖ κάτω εἰς τὰ παλάδκια,
ἀπ-πόξω τριυρκάζουν τὸν τρακόσια παλληκάρκα,
θέλουν νὰ μπουσιν νὰ τὸν δοῦν τσαὶ πάλε ἁροφουῦνται.

125 Ἐναν κοντὸν κοντούτσιον, ἔναν κοντογεμᾶτον,
ἐφόρεν σ-σιάχιν κότσιον, τσ' ἦταν τσαὶ μαλλουρᾶτον,
τὸ σέρειν του ἔς τὸ στήθος του, μπαίνει τσαὶ σαιρετῇ τον.

- "Ὡρα καλή σου, Διηνή, τὸ πρῶτον παλληκάρην,
εἶμαι τὸ' ἐὼ τὸ ὕστερον, μὰ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν.
- 130 — Τσαὶ κάτσετε τὸν φίλον μου πάνω γρυσὴν τσαέραν,
τσαὶ δῶστε τσαὶ τοῦ φίλου μου, καλὸν φαῖν νὰ φάη.
- Ἐν ἤρτα, φίλε Διηνή, νὰ πκιῶ μὴδὲ νὰ φάω,
μὰ μόνον ἤρτα νὰ σὲ δῶ, τὸ' εὐτὺς πίσω νὰ πάω.
'Απ-πόξω τρινρίζουν σε τρακόσια παλληκάρκα,
135 θέλουν νὰ μποῦσιν νὰ σὲ δοῦν τσαὶ πάλε 'κροφοῦνται.
- Τσαὶ πέ τους πέ τους, φίλε μου, νὰ 'ρτουσιν νὰ μὲ δοῦσι.
Τὸ σέρνιν τους 'ς τὸ στήθος τους, μπαίνουν τσαὶ σαιρετοῦσι.
- Τσαὶ κάτσετε τοὺς φίλους μου πάνω γρυσὲς τσαέρες,
τσαὶ δῶστε τσαὶ τοὺς φίλους μου καλὸν φαῖν νὰ φάσι.
- 140 — Ἐμεῖς 'ἐν ἤρταμεν ἐδῶ νὰ πκιούμεν γιὰ νὰ φάμεν,
μόνον νὰ πῆς τὰ πάθη σου τὸ' εὐτὺς πίσω νὰ πάμεν,
πάνω 'ς τὲς παιδικιwsύνες σου, πὰ 'ς τὲς παλληκαρχὲς σου,
πὰ 'ς τὲς ἀντρεικwsύνες σου, πὰ 'ς τὲς ἀντρειαρχὲς σου.
- Τρῶτε τσαὶ πίν-νετ', φίλοι μου, τὸ' ἐὼ νὰ σᾶς ξηρῶμαι·
- 145 Κάτω 'ς τὲς νάρκες τῶ νακρῶν 'ς τὴν τέλειwsιν τοῦ κόσμου,
ἀπού 'ν' τ' ἀγγάτ-τιν πιχαμὴ τσαὶ τό πριόνιν φόνος,
εἶναι τσαὶ τρῦπες τῶν θερκῶν μέσα ματσελλεμένες,
τὸ' ἂν πάτε δκνὸ τὸ' ἂν πάτε τρεῖς, εἴκοσ' ἀροχυμάτε,
μονονηκτοῦ τὰ ὕρισα μόνος τσαὶ μανιχός μου
- 150 Ἐφτὰ ὀρκὲς ἐγέμωσα, οὐλ-λον μοῦτ-τες τσαὶ γλῶσσοες,
οἱ γλῶσσοες ἐν' τοὺς δράκοντες τὸ' οἱ μοῦτ-τες ἐν' τοὺς λιόντες.
Τσαὶ 'τσὰ τὰ γλυκοξίφωτα ἔυρισα νὰ φύω,
λιοντάρην ἐπετάχτηκεν 'ποῦ μέσ' 'ς τὸν καλαμιῶνα
τὸ' ἐννιὰ καμάρες ἔυρα ὥστε νὰ τό σκοτώσω.
- 155 Ἐποῦ τὴν σταλούραν τὴν πολλὴν ἐδίψασεν ὁ μαῦρος,
στέκεται συλλοῖζεται ποῦ νὰ πὰ νὰ ποτίσῃ.
Εἰς τὸν Ἀβράτην ποταμὸν ἔσει παιδὶν τσαὶ βλέπει,
πάνω εἰς τὴν γραούλλαν του, ἀλώνια ἀλωνίζουν,
'ς τὲς κλάπ-πες του τὸ' εἰς τὰ πρευλὰ κουπάδκια τσαὶ βοσσίζουν,
160 'πονκάτω 'ς τὲς πατοῦνες του ἐννιὰ μοδικιῶν χωράφκα.
Τσαὶ πάλε 'ἐν ἐκρόστηκεν τσαὶ πάει νὰ ποτίσῃ,
στέκεται συλλοῖζεται πῶς νὰ τὸν σαιρετήσῃ·
'τσαὶ ἂν τοῦ πῶ, Σαρατηνέ, θαρεῖ ἐφοήθηκά τον,
ἄτ' ἂς τὸν σαιρετήσουμεν σὰν πρόπει σὰν ταιραζέει».
- 165 — Ὡρα καλή, Σαρατηνέ, τὸ πρῶτον παλληκάρην,
τὸ' εἶμαι τὸ' ἐὼ τὸ ὕστερον, μὰ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν.
Τὸ' ἔχω σε πατομήτουρον 'ς οὐλ-λον μου τὸ φουσατον,

- το' ἔχω σε 'ς τὴν Καραμανιὰν κλειδὶν τσαὶ ρωμανίον.
 — Ἔσει τριανταδκνὸ χρονιά, πὸν βλέπω τὸν Ἀβράτην,
 170 μῆτε πουλὴν ἐδκιάλλαξεν μῆτε σιλιονάτιν,
 το' ἐσένα πῶς σοῦ ἵγηκεν, φίλε μου Διενάτση ;
 Βκάλ-λει το τσεῖν' τὸ σίερον, τσεῖνο τὸ σιλιολίτρην,
 σίλιες λίτρες τὸ σίερον το' εἶσεν το 'ς τὸ μανίτσιν'
 γυρίζει το τσαὶ δκιᾶ του μιὰν πονκάτω 'ς τὴν μασκάλην.
 175 Ἐξέην τ' ἄχτος τῆς φατσιᾶς μακρὰ ὡς σίλια μίλλια,
 ἐξέην το' ἡ φωνούλλα του ἄλλο 'κατὸν πεῆντα.
 Οἱ χωρκανοὶ πὸν τὸ δροικοῦν πολλὰ ἐφοηθῆκαν :
 «Κάπου στράφτει, κάπου βροντᾶ, κάπου χαλάζιν ρίφκει,
 γὰ κάπκοιος Θκιὸς ἐθέλησε καμμιὰν χώραν νὰ κλύσῃ».
 180 Τσ' ὁ καρδοκοννώστης 'τσὰ 'χαμαὶ στέκει παρηορᾶ τους'
 — Μῆτε στράφτει μῆτε βροντᾶ μῆτε χαλάζιν ρίφκει
 μὲ κάπκοιος Θκιὸς ἐθέλησεν καμμιὰν χώραν νὰ κλύσῃ,
 μόν' ἐν' φατσιᾶ τοῦ Διενῆ το' ἀλί του πὸν τὴν ἔφαν.
 Ἐβκήκασιν τσ' οἱ χωρκανοὶ ἀπ-πόξω πὸν 'ν' τ' ἀλώνια,
 185 τσαὶ νὰ σου τσαὶ τὸν δράκοντα τσ' ἔρκετον κοντιζυστῶντα.
 — Εἶντα 'παθες, ἃ δράκοντα, στ' ἔρκεσαι κοντιζυστῶντα ;
 — Ἐναν κοντὸν κοντούτσιον τσ' ἔναν κοντογεμᾶτον,
 μέσα ἡ βάκλα μπλέει το, τσ' ἄπαρος 'ποπῆ το,
 ἕνα ραβτὶν μοῦ ἔδωκεν 'πονκάτω 'ς τὴν μασκάλην,
 190 ἐννιὰ παῖτες μοῦ 'λυσεν τσ' ἔναν μικρὸν κοκκάλιν.
 Ἐπήσασιν τσ' οἱ χωρκανοὶ νὰ δοῦσιν τὴν πληγὴν του,
 ψηλὼν-νονν τὴν μασκάλην του, ἐφάνην τὸ βλαντζίν του.
 Τσαὶ τσεῖνος πὸν μοῦ τό 'μαθε σὰν ποιητὴς λοῦται,
 τσεῖνου πρέπει μακάρισι τσ' ἐμέναν τὰ 'ς πολλάτε.

Περιεχόμενον τοῦ ἔπους εἶναι ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ Διγενῆ, ὡς ἐγνώ-
 ριζε καὶ ἔπλεξε τοῦτον εἰς τὴν σύνθεσίν του ὁ λαϊκὸς ἀοιδός. Τὰ περιλαμβα-
 νόμενα ἐν αὐτῷ στοιχεῖα εἶναι ποικίλα καὶ γνωστὰ ἐξ ἄλλων ἔσμάτων καὶ
 τῆς γραπτῆς παραδόσεως τοῦ ἔπους. Ὁ Διγενὴς γεννᾶται ἡμέραν Τρίτην,
 ἀνδροῦται ταχέως, συναντᾷ τοὺς ἀπελάτας (τ ρ ε ῖ ς ν ο μ ᾶ τ ο υ ς), χρησι-
 μοποιεῖ τὸν Φιλοπαπποῦν ' ὡς προξενητὴν, ἀρπάζει τὴν κόρην καὶ φονεύει
 τοὺς γονεῖς τῆς. Κτίζει τὸ παλάτι του (γ υ α λ ο κ λ ο ὕ β ι ν) καὶ ζῇ εὐτυ-
 χῆς μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χάροντος, πρὸς τὸν ὁποῖον παλαίει, ἀλλὰ

1. Εἰς τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους ἀνήκει τὸ θέμα τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Φιλο-
 παπποῦ ὑπὸ τοῦ Διγενῆ. Τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ καθηγητὴς H. Gregoire στηριχθεὶς
 εἰς τὴν ρωσικὴν μετάφρασιν (Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 64).

νικᾶται δολίως. Τὸν ἐτοιμοθάνατον ἥρωα περιστοιχίζουσι τριακόσιοι συμπολεμισταὶ τοῦ πρὸς τοὺς ὁποίους διηγεῖται τὰς ἀνδραγαθίας του «*ς τ ε ς ν ά κ ρ ε ς τ ῶ ν ν α κ ρ ῶ ν*», ἥτοι τὴν δρακοντοκτονίαν, τὴν λεοντοκτονίαν καὶ τὸν φόνον τοῦ φυλάσσοντος τὸν Εὐφράτην ποταμὸν Σαρακηνοῦ.

Πιστεύω ὅτι καθίσταται ἀντιληπτὸν ὅτι λόγος δι' ὃν παραθέτω τὸ ἀνωτέρω ἔσμα εἶναι ἀπλῶς, ἵνα δείξω τὴν ὑφ' ἐνὸς κατοχὴν σημαντικοῦ μέρους τῆς ἐπικῆς ὕλης. Διότι ἄλλως δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων ἅτινα κατέχομεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ὑστερεῖ ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων τῶν ἐπὶ μέρους ἁσμάτων. Ἀλλαχοῦ λ.χ. ὁ ἀοιδὸς συμπτύσσει τὴν διήγησιν παραλείπων σκηνάς, γνωστάς ἐξ ἄλλων ἁσμάτων, ὡς π.χ. τὴν τῆς ἀρχονδοκτονίας καὶ τῆς ἐλαφοκτονίας. Ἀλλαχοῦ πάλιν διὰ τὰ ἐπιτύχη ὁμοιοκαταληξίαν πλατειάζει προσθέτων στίχους ἀτέχνους καὶ ξένους πρὸς τὴν παράδοσιν (πβ. στ. 9, 18, 25, 42, 68) κλπ. Ταῦτα πάντα δ' ὅμως εἶναι ζητήματα, ἅτινα δὲν ἐρευνῶνται ἐν τῷ παρόντι.

II

Εἶναι φυσικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ νεώτερον ἔπος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπώτισε μέχρι μυχιαϊτάων τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Ἡ τεχνικὴ του, ἡ γλῶσσα του, τὸ περιεχόμενόν του ὑπῆρξαν ἡ κρητὶς ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη ἡ ἀνάπτυξις τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, τῆς δημῳδους βεβαίως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐντέχνου, τῆς ἑλληνοπρεπεστερέας τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῆς. Ὅπως τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία πάσης ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ μεθομηρικοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, οὕτω καὶ ὁ ἀκριτικὸς κύκλος ἔδωκε τὰ πάσης φύσεως στοιχεῖα του εἰς τὴν νεοελληνικὴν ποίησιν.

Ἐνταῦθα δ' ὅμως τίθεται τὸ εἰδικὸν πρόβλημα κατὰ τί δύναται νὰ ὠφελήσῃ ἡ μελέτη τῆς ἀκριτικῆς παραδόσεως τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐμφανίζει ἡ μελέτη τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους.

Τὰ ἀκριτικά ἔσματα ἀνήκουσιν εἰς ἓνα κύκλον, τὸν ἀκριτικόν, ὅπως καὶ τὰ ὁμηρικά ἔπη ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἰδικόν των κύκλον. Ἡ ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα προφορικὴ παράδοσίς των εἶναι προῖον σεβασμοῦ, τὸν ὅποιον ἔδειξε πρὸς ταῦτα ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐσεβάσθη τὴν ἐπικὴν του παράδοσιν, ἃν δ' αὕτη δὲν ἔχασε τὴν ἐνότητά της καὶ δὲν ἀπώλεσεν εἰς ἐπικαιρότητα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν προσωπικὴν σφραγίδα τὴν ὁποῖαν ἔθεσεν ἐπ' αὐτῆς ὁ Ποιητής.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ποία θὰ ἦτο ἡ τύχη τῆς παλαιᾶς ἐπικῆς ὕλης, ἃν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Ὅμηρος. Δυνάμεθα δ' ὅμως νὰ θαυμάσωμεν τὸ γεγονός ὅτι μετὰ πάροδον χιλίων ἐτῶν καὶ μετὰ τόσας καὶ τόσας ἐθνικὰς καὶ κοινωνικὰς περιπετείας εἰς ἀγοράμματος χωρικὸς τῆς Κύπρου εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀφηγηθῇ δι' ἀπερίττων στίχων σημαντικὸν μέρος τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς ἐποποιίας.

Ἡ παρουσία τοῦ γραπτοῦ βυζαντινοῦ ἔπους ἐπιτρέπει νὰ ἐλέγξωμεν τὸν τρόπον σεβασμοῦ τῆς παραδόσεως. Πλήθος στοιχείων τῶν ἀκριτικῶν ἡσμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸ γραπτὸν ἔπος, ἐμφανίζουσιν εἴτε ὁμοιότητος πρὸς αὐτὸ εἴτε ἀλλοιώσεις ὀφειλομένας εἰς τὴν παράδοσιν. Τὰ κοινὰ μεταξὺ προφορικῆς καὶ γραπτῆς παραδόσεως στοιχεῖα, εἴτε ὅμοια εἶναι εἴτε ἡλλοιωμένα, εἶναι μοναδικῆς ἀξίας μάρτυρες διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐπικῆς παραδόσεως μιᾶς μακροτάτης χρονικῆς περιόδου, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ἀντιπαραθῶμεν πρὸς τὴν ὁμηρικὴν. Εἶναι δέ, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀναντικατάστατος παράγων συγκρίσεως, διότι τὰς δύο παραδόσεις συνδέει ἡ ψυχὴ, ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ἔθνικόν αἶσθημα.

Οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ νὰ ἐδραιωθῇ εἰς Μ. Ἀσίαν, ἐδημιούργησαν τὸν ἡρωϊκὸν κόσμον τοῦ ἀρχαίου ἔπους. Οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν ὁ Ἑλληνισμὸς πρὸς διατήρησιν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐδημιούργησαν τὸν ἡρωϊκὸν κόσμον τοῦ νεωτέρου ἔπους. Εἰς ἀμφοτέρους τὰς περιπτώσεις ἡ ἔθνικὴ ψυχὴ συνεκινήθη ἀπὸ ὑπερόχους πράξεις ἀνδρῶν ἀγωνισθέντων διὰ κοινὴν ἔθνικὴν ὑπόθεσιν. Ἐπειτα καὶ αἱ κοινωνικαὶ συνθηκαὶ, ὑφ' ἃς ἀνεπτύχθησαν ἀμφοτέρα τὰ ἔπη, ἐμφανίζουσιν ἀξιολόγους ἀναλογίας. Ἡ πατριαρχικὴ συγκρότησις τῶν ὁμηρικῶν γενῶν, ἡ προβολὴ τῆς τότε ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ βίου τῆς δὲν διέφερε κατὰ βάσιν ἀπὸ τὴν ἀρχοντικὴν συγκρότησιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου.

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔπη προβάλλει ὁ εὐγενής, αὐτὸς καὶ μόνον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δρᾷ, αὐτὸς καὶ μόνον δύναται νὰ εἶναι ὑπερφυσικὸς καὶ ἀκατανίκητος. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, ὁ ἀγενής, στερεῖται τοῦ δικαιώματος τῆς προβολῆς, δὲν ἔχει δικαίωμα οὐδὲ κὰν τὴν γνώμην του νὰ ἐκφράσῃ. Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁ Θεοσίτης ἀποτολμήσας τοιοῦτό τι καθυβρίζεται σκαιῶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως, ἐν συνεχείᾳ δὲ κακοποιεῖται ὑπ' αὐτοῦ :

B 257 ἄλλ' ἔκ τοι ἔρέω, τὸ δὲ καὶ τετελεσμένον ἔσται·
εἴ κ' ἔτι σ' ἀφραίνοντα κινήσομαι ὥς νύ περ ὦδε,
μηκέτ' ἔπειτ' Ὀδυσῆϊ κάρη ὤμοισιν ἐπεῖη,
μηδ' ἔτι Τηλεμάχοιο πατὴρ κεκλημένος εἴην
εἰ μὴ ἐγὼ σε λαβὼν ἀπὸ μὲν φίλα εἴματα δύσω,
χλαῖνάν τ' ἡδὲ χιτῶνα, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει,
αὐτὸν δὲ κλαίοντα θοὰς ἐπὶ νῆας ἀφῆσω
πεπλήγων ἀγορῇθεν ἀεικέσοι πληγῇσιν.»
Ὡς ἄρ' ἔφη, σκήπτρῳ δὲ μετὰφρενον ἡδὲ καὶ ὦμῳ
πλήξεν· ὁ δ' ἰδὼν ἠθρύνετο, θαλερὸν δὲ οἱ ἔκπεσε δάκρυ·

Ὅμοίως καὶ εἰς τὸ βυζαντινὸν γραπτὸν ἔπος ὁ μάγιστρος τοῦ Διγενῆ «χολιάσας» κακοποιεῖται ἀπανθρώπως ὑπὸ τοῦ ἥρωος :

Τρ. 1460 *Μιᾶ γὰρ ἐκ τῶν ἡμερῶν, μάγειρός τις χολιάζει,
καὶ ράπισμα τὸν ἔδωκε τὸν ἄθλιον ἐκείνον,
καὶ παρὲνθὺς οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξήλθον τοῦ ἀθλίου·
ῥμεινε δὲ μέχρι θανῆς ὡς ἀπολελυμένος.*

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔπη τὸν ἀκροατὴν συγκινεῖ ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ βίου τῶν ἡρώων. Τὰ μεγαλοπρεπῆ συμπόσια εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος ἐκδηλώσεως τοῦ αἰδοῦ. Ἐκεῖ ἐνώπιον ἀρίστων ὑμνεῖ «κλέα» ἀνδρῶν ἀρίστων, ὁ αὐτὸς κόσμος συμποσιάζει καὶ ὑμνεῖται.

Ἡ πατροπαράδοτος ἑλληνικὴ φιλοξενία ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰ συμπόσια, τὰς κοινὰς ἐστιάσεις καὶ εὐωχίας τῶν εὐγενῶν, ἔνθα περὶ τὴν πατριορχικὴν τράπεζαν συγκεντροῦνται οἱ ἄριστοι καὶ γίνονται δεκτοὶ φιλοφρόνως οἱ ξένοι, ἔνθα οἱ πρέσβεις ποιοῦνται τὰς προτάσεις τῆς ἀποστολῆς των καὶ λαμβάνουσι τὰς ἀπαντήσεις :

ι 5—11 *οὐ γὰρ ἐγὼ γέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅτ' ἂν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται αἰδοῦ
ἡμενοὶ ἐξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
σίτου καὶ κρειῶν, μέθην δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
οἰνοχόος φορέησι καὶ ἐγγεῖη δεπάεσσι·
τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶ εἴδεται εἶναι.*

Ὁ ξένος γίνεται πάντοτε φιλοφρόνως δεκτὸς καὶ ἡ φιλόξενος τράπεζα εἶναι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐτοιμὴ δι' αὐτόν. Ἡ τριμελὴς πρεσβεία τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἐκ τοῦ Φοίνικος, τοῦ Αἴαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς, γίνεται φιλοφρόνως δεκτὴ ὑπὸ τοῦ μηνίοντος ἥρωος, ὅστις ἀμέσως παρακελεύεται τὸν Πάτροκλον νὰ παραθέσῃ τράπεζαν πρὸς αὐτούς :

Ι 202 *Μείζονα δὴ κρητῆρα, Μενoitίον υἱέ, καθίστα,
ζωρότερον δὲ κέραιε, δέπας δ' ἔντυνον ἐκάστω·
οἱ γὰρ φίλτατοι ἄνδρες ἐμῷ ὑπέασι μελάρῳ.
Ὡς φάτο, Πάτροκλος δὲ φίλῳ ἐπεπειθεθ' εἵταίρω.
Αὐτὰρ ὁ γὰρ κρεῖτον μέγα κάββαλεν ἐν πυρὸς ἀνγῇ κλπ.*

Οἱ τρεῖς ἀπεσταλμένοι γευματίζουσιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ δηλοῦσιν ὅτι σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς των δὲν εἶναι τὸ γεῦμα, ἀλλ' ἡ συμφιλίωσις Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος.

Ι 225 *Χαῖρ', Ἀχιλλεῦ· δαιτὸς μὲν εἴσης οὐκ ἐπιδευεῖς
ἡμὲν ἐνὶ κλισίῃ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο
ἥδὲ καὶ ἐνθάδε νῦν· πάρα γὰρ μενοεικέα πολλὰ
δαίνυσθ'· ἀλλ' οὐ δαιτὸς ἐπηράτου ἔργα μέμληεν,*

ἀλλὰ λίην μέγα πῆμα, διοτρεφές, εἰσορόωντες
 δεῖδιμεν· ἐν δοιῇ δὲ σωσέμεν ἢ ἀπολέσθαι
 νῆας εὐσσέλμους, εἰ μὴ σὺ γε δύσαι ἀλκήν.

Ἐπίσης ἐν γ30 κξξ. ὁ Τηλέμαχος φθάνει εἰς Πύλον, συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ὑπὸ μορφήν Μέντορος. Οἱ δύο ἄγνωστοι ξένοι γίνονται φιλοφρόνως δεκτοί, παρακάθηνται εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν καὶ μόνον μετὰ τὸ γεῦμα ἐρωτῶνται ὑπὸ τοῦ Νέστορος ποῖοι εἶναι καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς των.

Ἐν δ 26 κξξ. ὁ Ἑτεωνεύς ἀγγέλλει εἰς τὸν Μενέλαον τὴν ἀφιξιν δύο ἀγνώστων ξένων (τοῦ Τηλεμάχου καὶ τοῦ Πεισιστράτου) καὶ ἐρωτᾷ ἂν θὰ πρέπη νὰ τοὺς δεχθῶσιν ἢ νὰ τοὺς παραπέμψωσιν ἀλλαχοῦ πρὸς φιλοξενίαν. Ὁ Μενέλαος ὀργίζεται ἀπὸ τὴν ἀντίθετον αὐτὴν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἦθη περὶ φιλοξενίας πρότασιν τοῦ Ἑτεωνέως καὶ λέγει :

δ 31 Οὐ μὴν νήπιος ἦσθα, Βοηθοῖδῃ Ἑτεωνεῦ,
 τὸ πρίν· ἀτὰρ μὴν νῦν γε πάις ὧς νήπια βάζεις.
 ἦ μὲν δὴ νῶι ξεινήια πολλὰ φαγόντε
 ἄλλων ἀνθρώπων δεῦρ' ἰκόμεθ'· αἶ κέ ποθι Ζεὺς
 ἔξοπίσω περ παύσῃ διζύος. ἀλλὰ λύ' ἔπους
 ξείνων, ἐς δ' αὐτοὺς προτέρω ἄγε θοινηθῆναι¹.

Τὸ τυπικὸν στοιχεῖον τῆς φιλοφρόνου ὑποδοχῆς τοῦ ξένου καὶ τῆς ἀμέσου παραθέσεως εἰς αὐτὸν γεύματος ἀφθονεῖ εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατιθέμενον «τραοῦν τοῦ Διενῆ» ὁ Φιλοπαπποῦς, ἀπεσταλμένος τοῦ Διγενῆ, γίνεται φιλοφρόνως δεκτὸς ὑπὸ τῶν γονέων τῆς κόρης, τὴν ὁποίαν ἔρχεται νὰ ζητήσῃ εἰς γάμον ἐκ μέρους τοῦ ἥρωος :

Καθὼς τὸν εἶαν ποὺ μακρὰ, ἐπροσηκώχῃκάν του :
 «Καλῶς ἦρτες, Χιλιόπαππε, νὰ φάς νὰ πῆς μιτὰ μας,
 νὰ φάῃς ἄγριν τοῦ λαοῦ, νὰ φάς ὀφτὸν περτίτιν,
 νὰ φάς ἄβροτσεράμιον, ποὺ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
 νὰ πῆς γλυκόποτον κρασί, ποῦ πίν-νονν φουμισμένοι.

1. Εἰς δημοτικὸν ἔσμα ἐκ Κρήτης τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας ἐμφανίζεται ὑπερβαλλόντως ζωηρόν. Ἐτοιμοθάνατος νέος παραγγέλλει εἰς τὴν μητέρα του :

Μάννα κι ἂν ἔρθον οἱ φίλοι μας κι ἂν ἔρθον οἱ γ- ἐδικοί μας
 μὴν τῶνε 'πῆς κι ἀπόθανα, καὶ πικραθοῦν οἱ φίλοι·
 στρώσε τὼν τὰβλα νὰ γευτοῦν καὶ κλίνη νὰ πλαγιάσουν,
 στρώσε τὼν παραπέζουλλα νὰ θέσουν τ' ἄρματά των
 καὶ τὸ πρῶτ' ὅσ' ἀποκαθοῦν καὶ σ' ἀποχαιρετοῦσι
 πέτῳνε πῶς ἀπόθανα.

Ὁ Φιλοπαπποῦς, ὅπως καὶ ἡ ὁμηρικὴ πρεσβεία, λέγει ὅτι σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς του δὲν εἶναι τὸ γεῦμα, ἀλλ' ἄλλος, ἡ διαβίβασις τῆς προξενείας τοῦ Διγενῆ :

Ἐν ἤρτα ἔγιν' ὁ Χιλιόπαππος, νὰ φά' νὰ πικῶ μιτά σας,
νὰ φάω ἄγοριν τοῦ λαοῦ, νὰ φά' ὀφτὸν περτίτσιν,
νὰ φά' ἄβροτοεράμιον, ποὺ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
νὰ πικῶ γλυκόποτον κρασί, ποὺ πίν-νονν φουμισμένοι,
ἀποῦ τὸ πίν-νονν ἄρωστοι τσαὶ βρέχονται γιαμμένοι,
μόν' ἤρτα ἔγιν' ὁ Χιλιόπαππος, προξενιτῆς τ' Ἀκριτῆ.

Ἀκόμη καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Διγενὴς εἰς τὸ τραγούδι τοῦ θανάτου του παρακελεύεται τοὺς προσελθόντας συμπολεμιστάς του νὰ παρακαθήσων εἰς τὴν πάντοτε ἐτοιμὴν τράπεζαν καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος θὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν των, διηγούμενος τὰς ἀνδραγαθίας του :

Κι ὁ Διεν-νῆς ἐπρόσταξε ψωμὶν γιὰ νὰ τοὺςβάλουν
Κι ἀπολοοῦνται κ' εἶπαν του καὶ λένουν καὶ λαλοῦν του.
— Κ' ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἤρταμεν νὰ φάμεν γιὰ νὰ πιοῦμεν
ἤρταμεν νὰ ρωτήσωμεν πάντῳ ὅς παλιοὺς πολέμους.
Κι ἀπολογήθη ὁ Διεν-νῆς καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.
— Ἐσεῖς ἔπο' καὶ τρῶτε ψωμίν, κ' ἐγὼ ἔπο' δὲ ξηοῦμαι». (Κύπρος)

Ἡ ἀκριτικὴ, ὅπως καὶ ἡ ὁμηρικὴ τράπεζα, εἶναι πάντοτε καταπληκτικῆς μεγαλοπρεπειας καὶ ἐπιβλητικότητος :

Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῶν ἀκρῶ ὥστε νὰ πάη στὴν ἄλλη
ἔχουνε τάβλες ἀργυρῆς, σκαμνιά μαλαματένια,
ποτήρια μὲ τίς ἐρωθιῆς κι ὅπου τὰ δῇ πλανᾶται. (Κρήτη)

Αἱ αἰθουσαι ὑποδοχῆς τῶν ξένων, τὰ μέγαρά τῶν εὐγενῶν, εἶναι ἐπίσης καταπληρσοῦσης μεγαλοπρεπειας. Ὁ Τηλέμαχος ἔκθαμβος ἀπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Μενελάου, κύπτει καὶ ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς τοῦ Πεισιστράτου :

δ 71 — 74 Φράξο, Νεστορίδῃ, τῷ ἐμῷ κεχαρισμένῃ θυμῷ,
χαλκοῦ τε στεροπὴν κατὰ δώματα ἠχήμεντα
χρυσοῦ τ' ἠλέκτρον τε καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος.
Ζηνὸς που τοιῇδ' ἔγ' Ὀλυμπίου ἐνδοθεν αὐλῇ ;

Ὅμοιως εἰς ἀκριτικὸν ἄσμα ἐκ Κύπρου εἰς τῶν συνδαιτημόνων ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς «αὐλῆς» τοῦ Ἀλιάντη, ἥτοι τοῦ Λεάνδρου :

*Πολλὲς αὐλὲς εὐρύσια, πολλὲς αὐλὲς ἔν' πού 'δα
σάν τ' Ἀλιάντρη τὴν αὐλήν, καμμίαν αὐλήν 'ἐν εἶδα.
οἱ πόρτες ἔν' μὲ τὸ ψηφίν, οἱ τοῖχοι μὲ τὸν τόρον
καὶ 'ς τὰ παναθυροκάμαρα κρέμ-μεται τὸ λοβάριν»¹*

Πρὸς τὴν ὅλην μεγαλοπρέπειαν καὶ καταπληκτικότητα τοῦ βίου καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἡρώων ἀμφοτέρων τῶν ἐπῶν, συνάδει ὁ ὀπισμὸς αὐτῶν, ὁ ὁποῖος πολλάκις εἶναι ὑπερβολικοῦ δι' ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν μεγέθους. Οὕτως εἰς τὸ δημηρικὸν ἔπος ὁ Ἔκτωρ φέρει ἔ ν δ ε κ α π η χ υ ἔγχος :

Ζ 318 κέξ. = Θ 493 κέξ.

*ἐν δ' ἄρα χειρὶ
ἔγχος ἔχ' ἔ ν δ ε κ α π η χ υ· παροῖθε δὲ λάμπετο δουρὸς
αἶχμὴ χαλκείῃ, περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης.*

Τὸ «ναύμαχον ξ υ σ τ ὶ ν» δὲ τοῦ Αἴαντος ἦτο μήκους εἴκοσι
δύο πήχεων :

Ο 677 *νῶμα δὲ ξυστὸν μέγα ναύμαχον ἐν παλάμῃσι,
κολλητὸν βλήτροισι, δ υ ω κ α ι ε ι κ ο σ ῖ π η χ υ.*

Εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα οἱ ἥρωες φέρουσιν ἔτι καταπληκτικώτερα ὄπλα. Εἰς παραλλαγὴν ἐκ Χίου ὁ Διγενὴς φέρει «σ α ρ ἄ ν τ α ὀ ρ γ κ υ ι ὦ ν σ π α θ ῖ καὶ ἑ ξ ῆ ν τ α ὀ ρ γ κ υ ι ὦ ν κ ο ν τ ἄ ρ ι. Ἐπίσης εἰς τὸ Κυπριακὸν «τραοῦν τοῦ Διενῆ», ὁ ἥρωας πλήττει τὴν πενθεράν του μὲ ἀνάλογον σπαθίον :

Τσαὶ βκάλλει τὸ σπαθοῦν του, τὸ σαρανταπρατσέτιν

Εἰς ἄλλο δὲ μάλιστα ἀκριτικὸν ἄσμα ἐκ Κύπρου, εἰς τὸ ἄσμα «Διγενὴς καὶ κάβουρας», ὁ ἥρωας χρησιμοποιεῖ τοπούζιον, ἥτοι ἀπελατικήν ράβδον, βάρους χιλίων λιτρῶν :

φέρτε μου τὸ τοπούζιμ μου τσεῖνον τὸ χιλιολίτριν

Διὰ τοῦ τρομεροῦ τούτου ὅπλου πλήττει τὸν θηριώδη καρκίνον :

*Γυρίζει τὸ τοπούζιν του τσεῖνον τὸ χιλιολίτριν
τσαὶ μιὰν τοῦ κάουρου 'δωκε πουπάνω 'ς τὴν καυκάλλαν.
Δὲν ἦτον πύρκος νὰ ραῖ γιὰ ὄρος νὰ χαλάσῃ,
τσαὶ ἂν ἦτον μολυβόχιστος ἔθελεν νὰ χαλάσῃ.*

1. Τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα χρησιμοποιεῖ, ὅπως καὶ τὸ ἀνάλογον δημηρικὸν χωρίον, τὴν λ. αὐλή. Ἡ ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ λ. αὐλή μὲ τὴν σημασίαν «οἶκος ἐπισήμου τινός» ἐν τῇ δημῳδαί νέα Ἑλληνικῇ δὲν εἶναι ἐξ ἄλλης πηγῆς γνωστή· πβ. Ἰστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. αὐλή.

Τὸ ἴδιον ὄπλον χρησιμοποιεῖ ὁ ἥρωας καὶ ἐναντίον τοῦ πενθεροῦ του εἰς τὸ «τραοῦν τοῦ Διενῆ» :

*Βκάλλει το τσεῖν' τὸ σίερον, τσεῖνον τὸ χιλιολίτρην,
χίλιες λίτρος τὸ σίερον το' εἶχεν το 'ς τὸ μανίτσιν.*

Πρὸς τὸ τοποῦζιον τοῦτο τοῦ ἀκριτικοῦ ἥρωος δύναται νὰ παραβληθῇ ἡ ὁμηρικὴ κορύνη τοῦ Ἀρηιθόου :

Η 136 *Τοῖσι δ' Ἐρευνθαλίων πρόμος ἴστατο, ἰσόθεος φῶς,
τεύχε' ἔχων ὤμοισιν Ἀρηιθόοιο ἄνακτος,
δίου Ἀρηιθόου, τὸν ἐπὶ κλησιν κορυνήτην
ἄνδρες κίκλησκον καλλίζωνοί τε γυναῖκες,
οὔνεκ' ἄρ' οὐ τόξοισι μαχέσκετο δουρὶ τε μακροῶ,
ἀλλὰ σιδηρεῖη κορύνη θήγγυσκε φάλαγγας*

Τὰ ὑπερμεγέθη τοῦτα ὅπλα εἶναι πολλάκις πολυτίμως πεποικιλμένα ἢ καὶ ἐξ ὁλοκλήρου κατεσκευασμένα ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, ὅπως λ.χ. χρυσά σπαθιά, ἀργυρά κοντάρια κλπ.

Εἰς τὰ ἀκριτικά ἄσματα δὲν προβάλλει συγκεκριμένη ἡ μορφή τοῦ αἰδοῦ, δὲν ἔχομεν δηλονότι ἐνταῦθα Δημοδόκους καὶ Φημίους, ὅπως εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Τὴν παρουσίαν τοῦ αἰδοῦ αἰσθάνεται τις εὐκόλως, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς κατονομάζει ἑαυτόν, οὐδ' ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἄσματος δύναται νὰ προκύψῃ συγκεκριμένως ἡ ταυτότης του. Παρουσίαν αἰδοῦ ἐλέγχει λ.χ. τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα :

*Τρῶτε καὶ πίνει' ἄρχοντες, κ' ἐγὼ νὰ σᾶς δηγοῦμαι
κ' ἐγὼ νὰ σᾶσε δηγηθῶ γιὰ ἕναν ἀντρειωμένο
γιὰ ἕνα νιὸ τὸν εἶδα 'γὼ 'ς τὸ δάσος κ' ἐκυνῆγα
'ς τὸν πῆδο πιάνει ὁ νιὸς λαγός, 'ς τὸ βίτσισμα τ' ἀγρίμι¹ (Κρήτη)*

Ὡς ὑπεστηρίζαμεν ἥδη ἀνωτέρω, οἱ αἰδοὶ ἀπὸ ὠρισμένης ἐποχῆς καὶ ἐξῆς ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των πρὸς ἄλλα θέματα καὶ ἔπαυσαν ἐπεξεργαζόμενοι τὴν ἀκριτικὴν ἐπικὴν ὕλην. Ἐνεκα τούτου δὲν ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ὀνόματα ἀκριτικῶν αἰδῶν, ἀλλὰ μόνον ἀναμνήσεις τῆς πάλαι ποτὲ ὑπάρξεώς των. Ὁ Χ. Παντελίδης γράφει ὅτι οἱ σημερινοὶ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου «ἔχουν πλήρη συναίσθησιν, ὅτι τὰ ἄσματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς παλαιούς ποιητάς, τοὺς ὁποίους δὲν παραλείπουν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀπαγγελίας νὰ μακαρίσουν καταλλήλως :

*Τσαὶ τσεῖνος πὸν μοῦ τό 'μαθεν σὰν ποιητὴς λοᾶται
τσαὶ τσεῖνον πρέπει συχ-χώρησι τσαὶ μέναν τὰ 'ς πολλάτε*

1. Π. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ σ. 102.

Γνωρίζουν ἐπίσης ὅτι τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα ἐποιήθησαν εἰς παλαιότερας ἐποχὰς καὶ τὰ χαρακτηρίζουσι διὰ τῆς λέξεως *π α λ α ι α*. Δὲν παύουν ὅμως παρ' ὅλην ταύτην τὴν ἀναγνώρισιν νὰ τὰ θεωροῦν καὶ ὡς ἴδιον *κτῆμα* ¹. Ἡ ὁμηρικὴ παραδόσις ὅμως διετήρησεν ὀνόματα ἀοιδῶν ὡς τοῦ Φημίου καὶ τοῦ Δημοδόκου ², διότι οἱ ἀοιδοὶ τοῦ παλαιοῦ ἔπους οὐδέποτε ἔπαυσαν ἐπεξεργαζόμενοι τὴν ὕλην μέχρι τῶν χρόνων τῆς συνθέσεως τῶν δύο μεγάλων ἐπῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς μουσικῆς εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔπη ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ὅπως ὁ ἑξοχώτερος τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων Ἀχιλλεὺς ³ «φρένα τερόμενός» παίζει φόρμιγγα (I, 186), οὕτω καὶ ὁ Διγενὴς παίζει *κ ι θ α ρ α ν ῆ θ α μ π ο ὕ ρ α ν* (ταμπούραν, ταμπουράν, ταμπούριν):

Ἄνδρ. 1834 *Καὶ πάλιν ἀρματώθηκε ἔς τὸν σταῦλον ἐπορεύθη,*
πηδᾷ ἐκαβαλλίκευσε ἀπάνω εἰς τὸν μαῦρον,
εἰς ὃν ἐθάρρει πάντοτε νικᾷν ὅπου ἀπέλθῃ·
ἔλαβε τὸ σπαθίον του, ἐπῆρε τὴν θαμπούραν,
ἔκρουε τὴν θαμπούραν τοῦ ἀηδονικά· τ'ραγῶδει.

Τὸ μουσικὸν ὄργανον συνώδευε συνήθως τοὺς πολεμιστὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἰς τὰς ἐκστρατείας των ⁴. Τόσον τὸ λόγιον ἔπος ὅσον καὶ τὰ δημώδη ἄσματα περιγράφουσι τὸν τρόπον κατασκευῆς τοῦ μουσικοῦ τούτου ὄργανου:

1. Λαογραφία 7 (1923) 116. Πβ. ὅμως Σ. Κυριακίδην ἐν Λαογραφία 5 (1915) 650 - 651.

2. Ὡς τρίτον ἀοιδὸν γνωστὸν ἐκ τοῦ ἔπους δυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν τὸν Θάμυριν, οὗτινος ὅμως δὲν παραδίδεται δραστηριότης, ἅτε πηρωθέντος καὶ ἀφαιρεθέντος τὴν τέχνην τοῦ ἄδειν καὶ κιθαρίζειν ὑπὸ τῶν Μουσῶν· πβ. Β 594 κέξ.

..... ἐνθά τε Μοῦσαι
 ἀντόμεναι Θάμυριν τὸν Θρήϊκα παῖσαν ἀοιδῆς,
 Οἰχαλίθην ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλῆος·
 στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἴ περ ἂν αὐταὶ
 Μοῦσαι ἀείδοιεν, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·
 αἱ δὲ χολωσάμεναι πηρὸν θέσαν, αὐτὰρ ἀοιδὴν
 θεσπεσίην ἀφέλοντο καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστὴν.

3. Πλὴν τῶν ἀοιδῶν, ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, καὶ εὐγενεῖς ἐμφανίζονται πολλάκις εἰς τὰ ἔπη ἄγοντες καὶ παίζοντες μουσικὰ ὄργανα: «a man of higher standing may have the same faculties; he becomes a special protector of epic poetry and may occasionally rival the minstrels, as it is told of Achilles and of the Vandal King Gelimer, of King Hrothgar in Beowulf and of a Bosnian bey.» M. Nilsson, *Homer and Mycenæ* σ. 201.

4. Ἰδ. Σ. Κυριακίδου, Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 60 κέξ. καὶ σ. 115.

Κ' ἐπῆρεν τὸ θαμπούριν του καὶ ἀποκατάστησέν το,
 ὀφῖων δερμάτια ἔσχισεν καὶ ἐποίησέν του τὰς κόρδας
 καὶ τὰ δόντια των πανέμνοστα τρυπάρια (Ἐσκ. 827 κέξ.)

Τὴν σκεπαριὰν ἐπέρπαξεν καὶ ἄρ' ἔς τ' ὀρμὰν ἐξέβεν·
 δξέαν ξύλον ἔκοπεν, τῇ δάφνης τὴν καρδίαν,
 ταμπούραν ἐκατώρθωνεν, ταμπούραν κατορθώνει,
 ὀφίδια κόρδας ἔβαλεν, στραφτάραῳ κοβοτσούτσας (Πόντος) ¹

Ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει δὲν ἔχομεν περιγραφὴν τῆς κατασκευῆς τοῦ μουσικοῦ ὄργανου, περιγράφεται δ' ὅμως ὁ τρόπος προπαρασκευῆς τούτου πρὸς κοροῦσιν :

φ 406 ὥς ὅτ' ἀνὴρ φόρμιγγος ἐπιστάμενος καὶ αἰοιδῆς
 ῥηιδίως ἐτάνυσσε νέφ' περὶ κόλλοπι ² χορδὴν,
 ἄγας ἀμφοτέρωθεν ἐυστροφές ἐντερον οἶός.

Τόσον ὁ ἵππος τοῦ ὁμηρικοῦ δίφρου, ὅσον καὶ ὁ πολεμικὸς ἵππος τῶν ἡρώων τοῦ ἀκριτικοῦ κόσμου εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν ἐπῶν. Μεταξὺ ἵππου καὶ ἡνιόχου ἢ ἀναβάτου ὑπάρχει ψυχικὴ ἐπαφή. Ὁ ἵππος μετέχει τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ κυρίου του, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης του. Ὁ ἥρωας ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἵππους ἢ τὸν ἵππον του, οἱ ὅποιοι ἀντιλαμβάνονται τοὺς λόγους του, συμμορφοῦνται πρὸς τὰς ἐντολάς του, ἐνίοτε δὲ λαμβάνουσιν ἀνθρωπίνην φωνὴν καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὸν κύριόν των.

Εἶναι ἀληθές ὅτι παρ' Ὀμήρῳ ἀνθρωπίνην «αὐδὴν» ἔχει ὁ ἵππος Ξάνθος κατὰ θεῖαν παραχώρησιν, ὅπερ βεβαίως εἶναι ποιητικὸν εὖρημα. Ἄν προσέξωμεν δ' ὅμως θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ εἰς τὰ ἀκριτικά ῥήματα συνήθως δὲν λαλεῖ ὁ οἰοσδήποτε ἵππος, ἀλλ' ἐκ περισσοτέρων εἰς ὀρισμένους, συνήθως ὁ γεροντότερος, ἥτοι ἵππος ἔχων ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, ὅπως καὶ οἱ ἀθάνατοι ἵπποι τοῦ Ἀχιλλέως.

Οἱ ἀθάνατοι ἵπποι τοῦ Ἀχιλλέως θρηνοῦσι τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου καὶ ἀρνοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν ἢ νὰ μετασχωσιν τῆς ἐν ἐξειλίξει μάχης, μόνον δὲ κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Διὸς δέχονται νὰ πειθαρχήσωσιν εἰς τὸν Αὐτομέδοντα :

1. Ἄλλην παραλλαγὴν ἐκ Κύπρου, ὡς καὶ περὶ τοῦ ζητήματος ὁ ἴων ἐντερά-δ' οἰων δερμάτια ἰδ. παρὰ Σ. Κυριακίδη, ἐνθ' ἀν. σ. 70 κέξ. καὶ H. Gregoire, Διγενῆς Ἀκρίτας σ. 180 κέξ.

2. Ὁ ὁμηρ. κόλλοπι καὶ τὸ ποιν. στραφτάρα ἀποδεικνύουσιν ἀναμφισβητήτως ὅτι ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἐσχωριὰλ πρέπει νὰ γραφῇ ἀντὶ τρυπάρια, στραφτάρια, ὡς ὁρθῶς ὑπέδειξεν ὁ Κυριακίδης ἐνθ. ἀν. σ. 149 σημ.

P 426

ἵπποι δ' Αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἔοντες
 κλαῖον, ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡνιόχοιο
 ἐν κοινήσι πεσόντος ὑφ' Ἐκτορος ἀνδροφόνοιο·
 ἦ μὰν Αὐτομέδων, Διώρως ἄλκιμος υἱός,
 πολλὰ μὲν ἄρ' μάστιγι θοῇ ἐπεμαίετο θείνων,
 πολλὰ δὲ μειλιχίοισι προσηύδα, πολλὰ δ' ἄρειῃ·
 τὼ δ' οὐτ' ἄψ' ἐπὶ νῆας ἐπὶ πλατὺν Ἑλλήσποντιον
 ἠθέλετ' ἐναι οὐτ' ἐς πόλεμον μετ' Ἀχαιοὺς,
 ἀλλ' ὥς τε στήλῃ μένει ἔμπεδον, ἦ τ' ἐπὶ τύμβῳ
 ἀνέρος ἐοτήκη τεθνηότος ἥ ἐ γυναικός,
 ὥς μένον ἀσφαλῶς περικαλλέα δίφρον ἔχοντες,
 οὐδ' ἐνισκίμψαντε καρήατα· δάκρυα δέ σφι
 θερμὰ κατὰ βλεφάρων χαμάδις ῥέε μυρομένοισιν
 ἡνιόχοιο πόθῳ· θαλερὴ δ' ἐμιαίνετο χαίτη
 ζεύγλης ἐξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν ἀμφοτέρωθεν.

Εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα ἔχομεν ἀνάλογόν τι. Ὁ ἀκριτικὸς ἥρωες τρέφει, κατὰ ἄσμα ἐκ Κορινθίας, τρία ἄλογα· τὸν Γρίβα, τὸν Μαύρον καὶ τὸν Πέπανον, ἐξ ὧν ὁ Μαύρος κυρίως χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ ἥρωος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του. Ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἐκστρατείαν ἐπέστρεψε κάποτε ὁ ἵππος χωρὶς τὸν ἀναβάτην :

- Μὰ πῆγε ᾗς τὸ σεφέρι κ' ἦρθεν ἀδειανὸ
 καὶ ὁ Γρίβας τὸ μαλῶνει καὶ ὁ Πέπανος.
 — Βρὲ ποῦ εἶναι μωρὲ Μαύρη, ποῦ εἶναι ὁ ἀφέντης μας,
 ποῦ πῆγες ᾗς τὸ σεφέρι κ' ἦρθες ἀδειανός ;
 — Ἀφῆστε νὰ σᾶς εἶπω τὰ τραγούδια μου
 καὶ τὸν μεγάλο πόνο τῆς καρδοῦλλας μου,
 Ὡσὰν ἐπολεμοῦμε ᾗς τὸ ρημόκαστρο,
 ἔκαμα νὰ περᾶσω ᾗ τὸν πόταμο,
 κοπήκανε οἱ σέλλες καὶ οἱ σκαλωσιές,
 κ' ἐπῆρε τὸν ἀφέντη κ' ἦρθα ἀδειανό.

Ἐν T 400 κῆξ, ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀθανάτους ἵππους τοῦ Ξάνθου καὶ Βαλίου, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἀπαντᾷ εἰς τὸν ἥρωα, λαμβάνων φωνὴν κατὰ θεϊὰν παραχώρησιν :

« Ξάνθέ τε καὶ Βαλίε, τηλεκλυτὰ τέκνα Ποδάργης,
 ἄλλως δὴ φράζεσθε σωσέμεν ἡνιοχῆα
 ἄψ' Δαναῶν ἐς ὄμιλον, ἐπεὶ χ' ἔωμεν πολέμοιο,
 μῆδ' ὥς Πάτροκλον λίπει' αὐτόθι τεθνηῶτα».
 Τὸν δ' ἄρ' ὑπὸ ζυγῶφι προσέφη πόδας αἰόλος ἵππος

Ξάνθος, ἄφαρ δ' ἤμυσε καρῆατι· πᾶσα δὲ χαίτη
 ζεύγλης ἐξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν οὐδας ἴκανε·
 αὐδῆγента δ' ἔθηκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη·
 «Καὶ λίην σ' ἔτι νῦν γε σῶσομεν, ὄβριμ' Ἀχιλλεῦ κλπ.

Τὸ στοιχεῖον τῆς στιχομυθίας ἀναβάτου καὶ ἵππου εἶναι ἐπίσης συχνὸν εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα :

σὺβει φιλεῖ τὸν μαῦρο του, στέκει καὶ τὸν ρωτάει

Εἰς ἄλλο ἔσμα ἀκριτικὸν ἡ στιχομυθία διεξάγεται μεταξὺ τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ γεροντοτέρου ἐκ τῶν ἵππων του :

Περὼ καὶ πάω 'ς τοὺς μαύρους μου, τοὺς ἐβδομηνταπέντε.

«Μαῦροι μου ἀκριβοτάγιστοι καὶ μοσκαναθρεμμένοι,
 ποιός εἰν' ἀπὺς καὶ γλήγορος, νὰ τὸν καρβαλλικέψω,
 ν' ἀστράψῃ 'ς τὴν ἀνατολὴ καὶ νὰ βρεθῇ 'ς τὴ δύση ;»

Κ' ἕνας γοῖβας παλιόγριβας, σαρανταπληγιασμένος,
 κείνος ἀπολογήθηκε, γυρίζει καὶ μοῦ λέει :

«Ἐγὼ εἶμαι ἀπὺς καὶ γλήγορος καὶ πάγω ὅθε κι ἂν εἶναι.

Ὅπου εἶναι γάμος καὶ χαρὰ πάνε τὰ νιὰ μουλάρια,

ὁπου εἶναι πόλεμος φρικτὸς παίρνουν ἐμὲ τὸ γέρο. (Ἦπειρος)

Ἐν Ἰλιάδος Ψ 411 κξξ. ὁ Ἀντίλοχος παρακελεύεται τοὺς ἵππους τοῦ ἄρματος νὰ ἀναπτύξωσι πᾶσαν ταχύτητα, διότι ἄλλως ὄχι μόνον δὲν θὰ τύχωσι καλῆς περιποιήσεως ἐκ μέρους τοῦ Νέστορος ἀλλὰ καὶ θὰ φονευθῶσι :

οὐ σφῶιν κομιδὴ παρὰ Νέστορι ποιμένι λαῶν
 ἔσεται, αὐτίκα δ' ὕμμε κατακτενεῖ ὀξεί χαλκῶ,

αἶ κ' ἀποκηδήσαντε φερώμεθα χεῖρον ἄεθλον.

Ἄλλ' ἐφορματεῖτον καὶ σπεύδετον ὅττι τάχιστα.

Κατ' ἀντίστροφον ἀναλογίαν εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα δίδονται ὑποσχέσεις εἰς τοὺς ἵππους, ἐφ' ὅσον ἐπιτύχωσι τὴν ἀποστολὴν των :

«Μαῦρε μου μαυρογόνατε, μαῦρε μ' ἀνεμοπόδα,
 δύνεσαι τσαὶ περάσῃς με τῆς Τούπρους τὸν λιμῶνα,
 τὰ τέσσερά σου πέταλα χρουσα νὰ σοῦ τὰ κάμω,
 τὰ σκολαρίτσια ποῦ χωρῶ πρόκες 'ς τὰ πέταλά σου,
 τσαὶ τὰ βρασιόλια ποῦ χωρῶ σελλοχαλίναρά σου». (Κύπρος)

—Κατέβα κάτου 'ς τοὺς μακτσέ, πῶχον τοὺς φάρους μου διμένους,
 ποιὸς εἰν' ἄξιους κι ἀγλήγορους 'ς τὴν ὥρα νὰ σὶ πάη,
 νὰ τοὺς ταῖσῃς τὴν ταῇ σαράντα πέντι χούφης,
 νὰ τ' ἀβγατίσῃς τοὺ νιρὸ σαράντα πέντι τάσια».

*Κανείς δὲν ἀποκρίθηκε ἀπ' ὅλους κειοὺς τοὺς φάρους.
 Κ' ἕνας γοιβιᾶς, παλιουγοιβιᾶς, σαρανταπληγιασμένους·
 «Ἴγὼ εἰμ' ἄξιος κι ἀγλήγουρος, ἔς τήν ὥρα νὰ σί πάου,
 νὰ μ' ἀβγατίσης τήν ταῖ σαράντα πέντι χούφτις,
 νὰ μ' ἀβγατίσης τοῦ νιρὸ σαράντα πέντι τάσια».* (Αἰτωλία)

Εἰς ἀμφότερα τὰ ἔπη ἀπαντᾷ ἡ γνωστὴ λαϊκὴ ἀντίληψις, καθ' ἣν οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι φαντάζονται τοὺς προγενεστέρους αὐτῶν κατὰ πολὺ ἀνωτέρους των. Ὁ Νέστωρ, παρεμβαίνων κατευναστικῶς εἰς τὴν ἔριδα μεταξὺ Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος, ἀναφέρεται εἰς παλαιότερους μυθικοὺς ἥρωας μεθ' ὧν συνεπολέμησε καὶ διηγεῖται περὶ ὑπερανθρώπων κατορθωμάτων αὐτῶν καὶ περὶ τῆς καταπληκτικῆς των δυνάμεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς των ἔναντι τῶν συγχρόνων :

A 260 ἦδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοισιν ἡέ περ ἡμῖν
 ἀνδράσιν ὠμίλησα, καὶ οὐ ποτέ μ' οἶ γ' ἀδέριζον.
 Οὐ γάρ πω τοίους ἴδον ἀνέρας οὐδὲ ἴδωμαι,
 οἷον Πειρίθοόν τε Δρύαντά τε, ποιμένα λαῶν,
 Καινέα τ' Ἐξάδιόν τε καὶ ἀντίθεον Πολύφημον,
 Θηρέα τ' Αἰγέεθην, ἐπιείκελον ἀθανάτοισι·
 κάρτιστοι δὴ κεῖνοι ἐπιχθονίων τράφεν ἀνδρῶν·
 κάρτιστοι μὲν ἔσαν καὶ καρτίστοις ἐμάχοντο,
 Φηρσὶν ὄρεσκόφιοι, καὶ ἐκπάγλως ἀπόλεσαν.
 Καὶ μὲν τοῖσιν ἐγὼ μεθομίλειον ἐκ Πύλου ἐλθὼν,
 τηλόθεν ἐξ ἀπίης γαίης· καλέσαντο γὰρ αὐτοί·
 καὶ μαχόμεν κατ' ἔμ' αὐτὸν ἐγὼ κείνοισι δ' ἂν οὐ τίς
 τῶν οἷ νῦν βροτοὶ εἰσιν ἐπιχθόνιοι μαχέοιτο.

Εἰς τὸ γνωστὸν ἀκριτικὸν ἥσμα τοῦ Πορφύρου ἔχομεν ρητὴν ἀναφορὰν πρὸς τοὺς «πρωτινοὺς» ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀνάλογα τῆς δυνάμεώς των ὅπλα ¹.

*Τρέχει καὶ πά ἔς τὸν μάστορα, τὸν πρῶτον τοὺς μαστόρους,
 ἀπὸ μακρὰ τὸν χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ λαλεῖ του·
 —Μάστορα, πρωτομάστορα, καὶ πρῶτε τοὺς μαστόρους,
 νὰ μοῦ κάμῃς ἕναν ραβτὶ τοὺς πρωτινοὺς ἀνθρώπους.
 Καὶ πολοῦται μάστορας καὶ λέει καὶ λαλεῖ του·
 —Φέρ' μου χίλιες ὀκάδες σίερον, χίλιες λίτρες ἀρσάλιν,
 καὶ νὰ σοῦ κάμω ἕναν ραβτὶ τοὺς πρωτινοὺς ἀνθρώπους.* (Κύπρος)

1. Ἡ ἀναφερομένη ἐνταῦθα κατασκευὴ τοῦ ραβτίου ἔχει τὸ ἀνάλογον ἐν Σ 468 κέξ. ἔνθα ὁ Ἡφαιστος, κατὰ παράκλησιν τῆς Θέτιδος, κατασκευάζει τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως.

Ὁ Νέστωρ ἐν Λ 714 κέξ. διηγεῖται πῶς ἐν παιδικῇ εἰσέτι ἡλικίᾳ ἔξεστράτευσεν ἄκοντος τοῦ πατρὸς του, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, διότι δὲν εὗρισκεν αὐτὸν εἰσέτι ὥριμον διὰ πολεμικὰς ἐνεργείας :

Λ 717

Οὐδέ με Νηλεὺς

εἶα θωρήσσεσθαι, ἀπέκρουεν δέ μοι ἵππους·
οὐ γάρ πώ τί μ' ἔφη ἴδμεν πολεμῆια ἔργα·
ἀλλὰ καὶ ὥς ἵππεῦσι μετέτρεπον ἡμετέροισι
καὶ πεζός περ ἑὼν.

Ὅμοίως καὶ εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, οἱ ἥρωες, παῖδες εἰσέτι, ἐπιτελοῦσι κλέα ὥριμων ἀνδρῶν. Οὕτως ὁ Διγενής :

Χρονιὸς ἐπιάσε τὸ σπαθί, διέτης τὸ κοντάρι
καὶ ὅταν ἐπάτησε τοὺς τρεῖς κρατεῖται παλληκάρι,
ἐβγήκε διαλαλήθηκε κανένα δὲν φοβᾶται.

Εἰς τὸ ἔσμα τοῦ Ἀρμούρου ὁ ἥρωες ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς μητρὸς του :

Ἐσὼν μικρὸς καὶ ἀνέλικον, καβάλλα δὲν σὲ πρέπει·
ἀμμὴ ἂν θέλῃς, νίε καλέ, διὰ νὰ καβαλλικεύσῃς
ἀπάνω κρέμεται τὸ κοντάριν τοῦ πατρὸς σου,
τὸ ἄρπαξεν ὁ κύρης σου ἐκ τὴν Βαβυλωνίαν,
ἀπάνω κάτω δλόχρυσον διὰ λίθου μαργαριτάρι·
καὶ ἂν τὸ λυγίσῃς μὴν φοράν, καὶ ἂν τὸ λυγίσῃς δύο,
ἂν τὸ λυγίσῃς τρεῖς φορές, τότε νὰ καβαλλικεύσῃς.
Καὶ τότε πάλε τὸ παιδίν, τὸ μικρὸν Ἀρμουροπούλιν,
κλαίοντας ἀνεβαίνει τὴν σκάλαν, γελῶντας κατεβαίνει.
Προτοῦ τὸ πιάσῃ ἐπιάνετον, προτοῦ τὸ σείσῃ, ἐσειέτον,
εἰς τὸν βραχίονά του τό ἔδεσεν, ἐσειστή, ἐλυγίστη,

Τὸ στοιχεῖον τοῦτο χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ λογίου ἔπους, ἔνθα ὁ πατήρ τοῦ Διγενῆ λέγει :

Τρ. 881 καὶ σὺ γάρ, περιπόθητε, δωδεκαετὴς ὑπάρχων,
οὐ δύνασαι, γλυκύτατε, θηρία πολεμῆσαι·
ὦ τέκνον μου γλυκύτατον, μὴ τοῦτο νῦν ποιήσῃς,
μὴ ἄνθος τῆς νεότητος πρὸ καιροῦ ἀπολέσῃς·
ἂν γάρ, Θεοῦ ἀελλήματι, ἀνδρὸς εἰς μῆκος φθάσῃς,
τότε, παμφίλτατε νίε, θηρία πολεμήσεις.

Κατὰ τὴν δραματικὴν μονομαχίαν Ἀχιλλέως καὶ Ἑκτορος ἡ Ἀθηνᾶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Διηφόβου παραπεῖθει τὸν Ἑκτορα νὰ μείνῃ καὶ νὰ πολεμήσῃ, οὕτω δ' ἐπιτυγχάνεται ὁ φόνος του ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως. Κατὰ τὴν κρί-

σιμον στιγμὴν τῆς μονομαχίας ὃ Ἐκτωρ ἀντιλαμβάνεται τὴν θεῖαν ἀπάτην καὶ λέγει :

X 297 Ὡ πόποι, ἦ μάλα δὴ με θεοὶ θάνατον δὲ κάλεσαν·
 Διήφοβον γὰρ ἔγωγ' ἐφάμην ἥρωα παρεῖναι·
 ἀλλ' ὃ μὲν ἐν τείχει, ἐμὲ δ' ἐξηπάτησεν Ἀθήνη.

Ἐν τοῖς ἀκριτικοῖς ἄσμασιν εὐρίσκω ἀνάλογόν τι. Εἰς τὸ κυπριακὸν «Διγενὴς καὶ Κάβουρας» ὃ ἥρως καταβάλλει τὸν θηριώδη καρκίνον κατόπιν θείας συμβουλῆς ὅτι πρέπει νὰ τὸν πλήξῃ εἰς τὸν ὀμφαλόν. Θνήσκων ὁ καρκίνος παρατηρεῖ ὅτι ὁ θάνατός του δὲν ὀφείλεται εἰς τὸν Διγενῆ, ἀλλ' εἰς τὴν θεῖαν παρέμβασιν :

Θεὸς σοῦ ἐπαράντιζαίλεν τοαὶ σκότωσές με ἴμεναν.

Ἐξητάσαμεν μέχρι τοῦδε στοιχεῖα τῶν δύο ἐπικῶν κύκλων ἐλέγχοντα ὁμοιότροπον λειτουργίαν τοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος, συνέχειαν τοῦ βίου καὶ ὁμοιοτρόπους ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν ἡρώων. Τοιαῦται ἀναλογίαι δύνανται βεβαίως νὰ διαπιστωθῶσι καὶ ἐξ ἐρεῦνης ἐπὶ λαϊκῶν ἐπῶν ἄλλων λαῶν, δοθέντος ὅτι ἡ δημιουργία ἔπους προϋποθέτει πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁμοίαν διάθεσιν τῆς ψυχῆς. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἀρκεῖ, διότι πέρα τοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος τὸ περιβάλλον καὶ αἱ ἴδιαι συνθῆκαι βίου ἐπιβάλλουσι πάντοτε διαφοροὺς ἐκδηλώσεις κατὰ τόπους καὶ λαοὺς.

Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου ἐξακριθίσσαμεν ἤδη τὴν σύγκρισιν ὁμηρικοῦ καὶ ἀκριτικοῦ ἔπους ὡς τὴν μᾶλλον ἱκανὴν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ παρελθόντος τῆς λαϊκῆς ἐπικῆς ὕλης, ἡ ὁποία ἔφθασε μέχρι τοῦ Ὀμήρου. Τὰ θέματα ἅτινα ἐξητάσαμεν ἔχουσιν ἀπλῶς ἐνδεικτικὴν σημασίαν, δύνανται δὲ βεβαίως νὰ αὐξηθῶσιν εἰς ἀριθμὸν καὶ νὰ διαπτυχθῶσιν εἰς βάθος ὑπὸ λεπτομερεστέρων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν. Πάντοτε θὰ ἐνισχύωνται ἔτι μᾶλλον αἱ ἐνταῦθα ὑποστηριζόμεναι ἀπόψεις.

III

Ὁ κόσμος ὃ ὁποῖος δύνανται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων εἶναι κατὰ βάσιν ὃ γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως τοῦ ἔπους. Τὰ ἄσματα δηλονότι διηγοῦνται καὶ διατηροῦσιν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἢ ὅλη τὸν βυζαντινὸν κόσμον τῶν ἀκριτῶν, ἄσχετον πρὸς τὴν σημερινὴν ζωὴν¹. Οἱ ἥρωές των εἶναι ὑπερφυσικῆς δυνάμεως ὄντα, εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν, οἱ ὅποιοι ἀνδροῦνται ταχέως καὶ ἀσχολοῦνται μέχρι τοῦ θανάτου των εἰς ἐπίτευξιν ἥρακλειών κατορθωμάτων. Ὅπως εἰς τὸ λόγιον ἔπος οὕτω καὶ

1. Περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰδ. Σ. Κυριακίδου, Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 41 κἑξ.

εἰς τὰ ἄσματα ὁ Διγενὴς γεννᾶται καὶ ἀποθνήσκει ἡμέραν Τρίτην, ζῇ τριάκοντα τρία ἔτη, ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἀνδροῦται καὶ ἀποκτᾷ τεραστίαν φήμην :

Τρίτῃ ἐγεννήθη ὁ Διγενής, Τρίτῃ θὲ νὰ πεθάνῃ

Στὸν κόσμον τοῦτον ἔζησα χρόνους τριάντα τρία

Χρονιὸς ἐπιάσε τὸ σπαθί, διέτης τὸ κοντάρι

Ἐν ἐπιγνώσει τῆς δυνάμεώς του ὁ Διγενὴς ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν «ἀνίκητον» :

Ἐμὲν Ἀκρίταν λέγγεν με, ἀνίκητον Ἀκρίτα.

Εἰς τὴν διασκευὴν Κρυπτοφέρους οὗτος ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν «ἀήτητον» (Η' 125, 267), ὅπερ φαίνεται λογία ἀντικατάστασις τοῦ ἀνίκητος, ἀφοῦ καὶ ὁ ἀντίστοιχος ἥρωας τῶν ρωσσικῶν ἁσμάτων καλεῖται Ἀνίκας, ὅπερ πιθανῶς ἐσηματίσθη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιθέτου¹.

Ἐνωρὶς ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς :

Καὶ βρίσκει τοὺς Σαρακηνοὺς δικίμιν ἀπηδοῦσαν
—Δικίμιν ποὺ πηδάτε σεῖς πηδοῦν το κ' οἱ γυναῖκες

Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν λογίων διασκευῶν ὁ Διγενὴς, κατὰ τὰ κυνήγια καὶ τὰς περιπετείας αὐτοῦ, ἐφόνευσε ἄρκτους, λέοντας, δράκοντας, ἐλάφους. Πάντα τὰ θηράματα ταῦτα τοῦ Διγενῆ ἀναφέρουσι καὶ τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, εἰ καὶ τὰ ζῶα ταῦτα δὲν ζῶσι καὶ δὲν θηρεύονται εἰς τοὺς τόπους, ἐνθα ἐπιχωριάζουσι τὰ ἄσματα.

Δώδεκα ἀρκούδια σκότωσα καὶ δώδεκα λιοντάρια
καὶ πέντε φίδια μὲ φτερά, τὰ πέντε στοιχειωμένα (Γορτυνία)

Τριακοί' ἀρκούδια σκότωσα κ' ἐξηνταδὺν λιοντάρια
ἐπέτυχα καὶ βάρεσα τὸ στοιχειωμένο λάφι (Εὐβοία)

Τὰ ἄσματα διατηροῦσι τὸ θέμα τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου του ὑπὸ τοῦ Ἀκρίτου, ἔτι δὲ καὶ τὸ ὑπονοούμενον μόνον ἐν τῷ λογίῳ ἔπει² θέμα τῆς ἀπαγωγῆς τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ ὑπὸ τῶν ἀπελατῶν, κατανεμόμενα εἰς δύο κύκλους, ἥτοι τὸν τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς ἀπαγωγῆς³.

Τὸ θέμα τῆς πάλης Διγενῆ καὶ Χάροντος εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένον,

1. Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτην, Λαογραφία 1 (1908) 197.

2. Ἰδ. Ν. Πολίτην ἐν Λαογραφ. Συμμ. Α' σ. 256.

3. Ἰδ. Η. Gregoire, Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 229 κξξ.

πανελλήνιον. Τὸ δραματικὸν αὐτὸ στοιχεῖον τῆς πάλης εἰς σι δερρά, σι δερρένια, χάλκινα, μαρμαρένια ἁλώνια εἶναι ἀσφαλῶς παλαιὸν καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους, ἡ δὲ παρασώληπις τοῦ ὑπὸ τῶν λογίων διασκευαστῶν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν φρονηματιστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἠθέλησαν οὗτοι νὰ προσδώσωσιν εἰς τὸ ἔργον τῶν.

Κοινὸν δ' ὅμως θέμα τῆς τε λογίας καὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως εἶναι τὸ τραγικὸν ψυχομάχημα τοῦ ἥρωος, ἡ συγκέντρωσις τῶν τριακοσίων ἀγούρων περὶ τὴν κλίνην τοῦ θνήσκοντος, καὶ ἡ διήγησις πρὸς αὐτοὺς τῶν ἄθλων τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀποθνήσκοντος ἥρωος.

Κατὰ τὴν διασκευὴν Ἑσχωριᾶλ τοῦ γραπτοῦ ἔπους ὁ ἐτοιμοθάνατος Διγενὴς ὑπομιμνῆσκει εἰς τοὺς προσελθόντας τριακοσίους συμπολεμιστάς του τὰ κατορθώματά του :

1707 *Κ' ἔμπηξε τοὺς ἀγκῶνους του εἰς τὸ προσκέφαλόν του
καὶ τοὺς ἀγούρους του ἔλεγεν, οὕτως τοὺς παραγγέλλει·
—Θυμᾶσθε, παλληκάρια μου, τῆς Ἀραβίας τοὺς κάμπους κλπ.*

Ἐπίσης εἰς τὸ ἀνωτέρω δημοσιευόμενον «τραοὺν τοῦ Διενῆ» :

*Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κάτω εἰς τὰ παλάδκια,
ἀπόξω τριυρκάζουν τον τρακόσια παλληκάρκα.*

*—Τρῶτε τσαὶ πίνετε, φίλοι μου, τὸ ἔω νὰ σᾶς ξηοῦμαι :
Κάτω ᾿ς τές νάκρες τῶν νακρῶν ᾿ς τὴν τέλειωσιν τοῦ κόσμου
δοῦ ᾿ν τ' ἀγκάτ-τιν πιχαμὴ τσαὶ τὸ ποιόνιν φόνος κλπ.*

Τὰ συνήθη ὅπλα τῶν ἡρώων τοῦ βυζαντινοῦ γραπτοῦ ἔπους ρ α β δ ί ν, σ π α θ ί ν, κ ο ν τ ᾶ ρ ι ν ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἔσματα :

*καὶ δέρνει χίλιους ᾿Αραβας, μύριους μὲ τὸ ρ α β δ ί ν του
καὶ ὄντας πιάση τὸ σ π α θ ί ν, ὁ κόσμος ἔν' δικός του (Κύπρος)
κάλλιον σου παίξει τὸ σπαθίν, κάλλιον σου τὸ κ ο ν τ ᾶ ρ ι ν (Κύπρος)
κ' ἐβάστουν σαράντα ὀργκνιῶν σπαθί, κ' ἐξήντα ὀργκνιῶν κοντάρι (Χίος)*

Οἱ ἥρωες τῶν ἡσμάτων φέρουσι τὰς βυζαντινὰς προσωνυμίας ν ε ὡ τ ε ρ ο ς, ν ε ω τ ε ρ ί τ σ ι ν καὶ σ τ ρ α τ ι ῶ τ η ς :

*— Καλὲ καὶ τί ἔχει ὁ ν ι ῶ τ ε ρ ο ς καὶ εἶναι βαρεῖά θλιμμένος (Κρήτη)
— Πρόαλε, μάννα μου, νὰ ἰδῆς αὐτὸ τὸ ν ε ω τ ε ρ ί τ σ ι (Κάρπαθος)
— Γιὰ ἰδὲς σ τ ρ α θ ι ῶ τ η ς, γιὰ ἰδὲς νιὸς στρογγυλομαυρογένης (Κρήτη)*

Ὅπως οἱ ἥρωες φέρουσι τὰς βυζαντινὰς προσωνυμίας «νεώτερος» καὶ «στρατιώτης», οὕτω καὶ αἱ δέσποιναί τῶν ἡσμάτων ἀποκαλοῦνται, ὅπως καὶ εἰς τὸ λόγιον ἔπος, «εὐ γενικές» :

Στολιζονται οἱ εὐγενικὲς ᾿ς τὸν δράκοντα νὰ πάνε

Τὸ ἄσμα μάλιστα τῶν εὐγενικῶν τούτων καλεῖται «ἀηδονισμός», λέξις γνωστὴ ἀλλαχόθεν μόνον ἐκ τῆς παραλλαγῆς Ἀνδρου τοῦ ἔπους¹:

κι ἀηδονισμός τῆς λυγερῆς εἰς τὸ οὐρανὸς διαβαίνει (Κρήτη)

Οἱ πολεμικοὶ ἵπποι τῶν ἡρώων τῶν ἁσμάτων ὀνομάζονται, ὅπως καὶ εἰς τὸ λόγιον ἔπος, *φάροι* καὶ *φარიά*, φέρουσι δὲ τὰ τυπικὰ ἐπίθετα *γρίβας*, *μαῦρος*, *μοῦντος*, *πέπανος*, συνήθως οὐσιαστικοποιημένα :

Φίδια στρώνει τὸ φάρο τῆς κι ὀχιὲς τὸν καλλιγώνει (Λευκάς)
Χήρας νίδς σταβλίτζει τρία παρὰ φαριά (Κάρπαθος)
τὸ Γρίβα καὶ τὸ Μαύρη καὶ τὸν Πέπανο (Κορινθία)

Οἱ ἵπποι αὐτοὶ «ἐπαιζαν» κατὰ τὸ λόγιον ἔπος: «ὁ ἵππος ἐπαιζε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ νέου» ἢ «ἤτον τολμηρὸς καὶ θρασὺς εἰς τὸ παίζειν» (Κρυπτοφ. 241, 244). Τὸ αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ ἄσματα :

Μάννα μ' τοῦ Κῶστα τ' ἄλογον πῶς ἐπιζὶ δὲν παίζει

Εἰς ἄλλο ἄσμα δὲν παίζει τὸ ἄλογον, ἀλλὰ ὁ ἀναβάτης «παίζει» αὐτό :

Μάννα, δὲν εἶναι ὁ Κωσταντῆς, δὲν εἶν' ὁ παιχιδιάρης
ἀλλιῶς τὸ παίζει τ' ἄλογο, ἀλλιῶς τὸ καμαρώνει

Ἡπειρωτικὸν ἄσμα διέσωσε μεγαλοπρεπὴ ἔξοδον εἰς κυνήγιον, καθαρῶς βυζαντινὴν :

Γερακοκούδουνο λαλεῖ καὶ μαῦρος χλιμιντρίζει
γιὰ νὰ βγῇ τ' ἀρχοντόπουλο νὰ πάη 'ς τὸ κυνῆγι

Σήμερον βεβαίως οὔτε ἑφιππα ἐξέρχονται τὰ ἀρχοντόπουλα εἰς κυνήγιον, οὔτε κωδωνοφόρους κυνηγετικούς ἱέρακας χρησιμοποιοῦσιν. Ἡ λέξις «γερακοκούδουνα» διασώζεται ἐν Κρήτῃ, δηλοῖ δὲ τοὺς μικροὺς κωδωνίσκους, οἱ ὅποιοι τοποθετοῦνται εἰς τὸ δοξάριον τῆς λύρας².

Οἱ γνωστοὶ ἐκ τοῦ λογίου ἔπους ἀντίπαλοι τοῦ Διγενῆ Φιλοπάρου, *Λέανδρος*, *Ἀγκύλας* ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἄσματα :

Σοὺ εἶσαι ὁ Θεοφύλακτος ὁ γυιὸς τοῦ Μαστραγκύλα (Κύπρος)
κ' ἔστησαν τὰ βροχόλουρα τὸν Ἀλιάνηρον πιάνουν (Κύπρος)
Φιλιόπαρ πού 'ς φορήθηκεν τζαὶ γύρεψεν νὰ φύῃ (Κύπρος)

1. «Ἡ δὲ κόρη ὡρὴν ἤκουσεν τῆς λύρας τὸν ἀηδονισμόν» Λαογραφία 9, 354.

2. Ἰδ. Γ. Κουρμούλην ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδ. 1 (1938) 207-208, εἶτι δὲ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς Ε' σ. 395 κέξ.

Ἐπίσης εἰς τὰ ἄσματα ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἥρωες, παρὰ τὸν Διγενῆ, οἱ ὁποῖοι δὲν μνημονεύονται μὲν εἰς τὸ λόγιον ἔπος, ἀλλ' εἶναι γνωσταὶ μορφαὶ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας :

*Ἐβγήκε διαλαλήθηκε κανένα δὲ φοβᾶται
μήτε τὸν Πέτρο το Φωκᾶ, μήτε τὸ Νικηφόρο*

.....

κι ἂν εἶναι δίκαιος πόλεμος μήτε τὸν Κωνσταντῖνο

Ἐκ τῶν εὐθὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει ἡ ἀντοχὴ τῆς ἐπικῆς ὕλης ἔναντι τοῦ παράγοντος τοῦ χρόνου. Τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα διέσωσαν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα καὶ πλέον ἀναμνήσεις ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων ἀνδρῶν ὠρισμένης ἐποχῆς, παρὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τὰς ὁποίας ἐν τῷ μεταξὺ ἐδοκίμαζε τὸ ἔθνος καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἥρωες καὶ ἀνδραγαθήματα ἦσαν ὅλως ἄσχετα πρὸς τὰ ἐκάστοτε σύγχρονα ἐνδιαφέροντα τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἤκουε καὶ συντηρεῖ τὴν ἀνάμνησίν των. Μεγάλαι ἱστορικὰ γεγονότα, παρεμβαλλόμενα ἐν τῷ μεταξὺ, ἔθεταν ποικίλας σφραγίδας εἰς τὴν ἱστορικὴν πορείαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἄλλο ἔπος δ' ὅμως ἱκανὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ νὰ παραμερίσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὸ βυζαντινὸν δὲν ἐδημιουργήθη. Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἀναπτυχθεῖσα ἐκασταχοῦ ἱστορικὴ ποίησις ἐμείωσε τὴν ἐνάργειαν τῆς παραδόσεως τοῦ βυζαντινοῦ ἔπους καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν διάσπασιν τῆς ἐνότητος τῆς ἐπικῆς ὕλης, προσελκύσασα αὐτὴ κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ, διὸ καὶ ἔχομεν εἰς τὰς περιοχὰς αὐτὰς ἀποσπασματικὴν μόνον διατήρησιν στοιχείων τῆς βυζαντινῆς ἐποποιίας. Εἰς δὲ τὰς ἐν τούτοις περιοχὰς δὲν συνήργησαν εὐνοϊκοὶ παράγοντες διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐπιχωρίας ἱστορικῆς ποιήσεως, ἡ παράδοσις τῆς βυζαντινῆς ἐποποιίας χωρεῖ πλουσιωτέρα καὶ ἡ ἐνότης τῆς ὕλης παραμένει ἐναργής. Τοῦτο συμβαίνει προκειμένου λ.χ. περὶ τῆς Κύπρου. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ταύτην μεγαλόνησον ὑπῆρξαν πάντοτε εὐνοϊκοὶ ὄροι διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἔπους, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἰωνίαν τὰ πράγματα ἠνύνησαν νὰ φθάσῃ ἡ ἐπικὴ ὕλη μέχρι τοῦ Ὀμήρου.

Τὰ δύο ἔπη δηλονότι, ἄτινα ἐδημιούργησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἱστορίας του, ἐμφανίζουσι τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐπέζησαν εἰς ὠρισμένας περιοχὰς συνταρακτικῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ ἀρχαία ἐποποιία ἀντέστη εἰς τὴν μεγάλην ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναταραχὴν, τὴν ὁποίαν ἐπήνεγκεν ἡ ἀθρόος τῶν Δωριέων. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιία ἐπέζησε καὶ τῶν σταυροφοριῶν καὶ αὐτῆς τῆς καταρρεύσεως τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, ἔτι δὲ καὶ τοῦ μακραίωνος τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἡ ἀξιοθαύμαστος αὐτὴ ἀντοχὴ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παρατηρεῖται διὰ μὲν τὸ ὁμηρικὸν ἔπος εἰς τὴν Ἰωνίαν, διὰ δὲ τὸ ἀκριτικὸν κυρίως εἰς τὴν Κύπρον.

IV

Ἡ ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα ἀδιάκοπος προφορικὴ παράδοσις τῆς βυζαντινῆς ἐποποιΐας ἐνισχύθη διὰ χρησιμοποίησεως τεχνικῶν μέσων ἀναλόγων πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν οἱ μέχρι τοῦ Ὀμήρου ἄοιδοι. Λέγοντες τεχνικὰ μέσα παραδόσεως ἐννοοῦμεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑποβοηθοῦσι τὴν μνήμην διὰ τὴν συγκρατήσιν καὶ τὸν ἀκροατὴν διὰ τὴν παρακολουθήσιν τὸ ἀναπτυσσόμενον ὕλικόν. Μεταξὺ τούτων προέχουσιν θέσιν κατέχει τὸ μέτρον, τοῦτο δὲ πειθαναγκάζει καὶ τὴν γλῶσσαν νὰ πειθαρχήσῃ εἰς ὠρισμένην τυπικότητα, ἀποκλίνουσιν πολλάκις τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου ἐξελλίξεως. Τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα συνδεδεμένα πλέον ἀρρήκτως πρὸς τὴν μετρικὴν ἔκφρασιν ἀντικαθίστανται δυσκόλως ὑπὸ νεωτέρων, ἐντεῦθεν δὲ οἱ ποικίλοι γλωσσικοὶ ἀρχαϊσμοί.

Ἡ ἀνάγκη σαφηνείας τῆς ἔκφράσεως ἐπιβάλλει βεβαίως τὴν ἀντικατάστασιν παλαιότερων στοιχείων ὑπὸ νεωτέρων. Ἐπειδὴ δ' ὅμως τοῦτο δύναται νὰ συμβῇ μόνον ἂν δὲν βλάπτεται τὸ μέτρον, εἶναι δυνατόν νὰ εἰσχωρήσῃ τὸ νέον στοιχεῖον ἄνευ δυνατότητος περαιτέρω τροποποιήσεως τοῦ στίχου, ἐντεῦθεν δὲ προκύπτουσιν ἀντιφάσεις καὶ ἀναχρονισμοί.

Ἡ λογικὴ ἀνάγκη τῆς παραδόσεως τῶν γεγονότων καὶ ἡ τυπικὴ ἀνάγκη τῆς ἐμμέτρου διατυπώσεως αὐτῶν ἐπιβάλλουσι τυπικότητα γλωσσικῆς ἔκφράσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχρεοῦται νὰ κινῆται ὁ ἄοιδος. Ἡ γλωσσικὴ αὕτη τυπικότης, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ὁλονὲν στενουμένην ἔκτασιν τῆς ἐπικῆς ὕλης, δημιουργεῖ τὰς καλουμένας τυπικὰς ἢ στερεοτύπους ἔκφράσεις, τὰς ὁποίας βλέπομεν χρησιμοποιουμένας εἰς πᾶν σχεδὸν ἀκριτικὸν ἔσμα.

Τὰ τυπικὰ ταῦτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μεμωμένα λεῖξεις, οἷα λ.χ. τὰ ἐπίθετα, ἡμιστίχια ἢ καὶ στίχοι ὁλόκληροι, δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὰς ἐπαναλήψεις, ὧν ἡ παρουσία ἔχει διττὸν σκοπόν. Ἡ ἐπανάληψις χαιρετισμοῦ τινός, ἐντολῆς κλπ. εἶναι στοιχεῖον ἀφορῶν εἰς τὰς σχέσεις ἄοιδοῦ καὶ ἀκροατοῦ. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως δηλονότι ὁ μὲν ἄοιδος ἀναπαύεται πρὸς στιγμὴν καὶ διευκολύνεται διὰ τὴν εὐρητὴν συνέχειαν, ὁ δὲ ἀκροατὴς ἐντυπῶνται καλύτερον τὸ γεγονός, ὅπερ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως οἶονεῖ ἐξαίρεται, ἔτι δὲ καὶ παρασκευάζεται διὰ τὴν ἀκοὴν νέον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἐκάστην ἐπανάληψιν.

Ὑπολείπεται νῦν νὰ ἴδωμεν ἐπὶ παραδείγματος τὴν χρησιμοποίησιν τοιούτων τυπικῶν καὶ τεχνικῶν μέσων ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, παραλλήλως, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν ἢ ἀναγκαῖον πρὸς τὰς ἀναλόγους ὁμηρικὰς περιπτώσεις.

Ἐν πρώτοις χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ τυπικὴ χρῆσις τοῦ ἐπιθέτου εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο γενικῶς σπανίζει, ὅπως εἰς τὴν καθό-

λου νεοελληνικὴν δημώδη ποίησιν ¹. Τὰ χρησιμοποιούμενα ὀλίγα ἐπίθετα προσδιορίζουσι πάντοτε ὠρισμένα οὐσιαστικά, διὰ τὰ ἀποτελέσωσι μετ' αὐτῶν μίαν ἔννοιαν ἀνάγουσαν ὅχι εἰς τὸν σύγχρονον καὶ πραγματικὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς ἕνα παλαιὸν ὠραῖον κόσμον, ἡρωϊκόν, ὅπου τὰ πάντα εἶναι καταπληκτικά καὶ ἀσυνήθη. Οὕτω γίνεται λόγος περὶ σιδεροῦ ἢ σιδερένιου κάστρου, περὶ σιδεροῦ, σιδερένιου, χαλκίνου, μαρμαρένιου ἄλωνιου, χαλκίνου ποικαμίσου, σιδερένιας σκούφιας περὶ μαλαματένιου ἄλετριου ἢ ζυγοῦ, ἀναφέρονται μαρμαρίνες γούρνες, ὁλόχρυσά λεγένια, μαργαριταρένια ἢ χρυσοκέντημένα σκιαδάκια, χρυσοὶ φελλοί, μαλαματένιες βίτσεις, ἀργυρὴ κλίνη - πόρτα - τάβλα, ἀργυρὸ κοντάρι, χρυσὸ σπαθί κλπ.

Ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐπίθετα ταῦτα εἶναι τὰ ὀμηρικά : χρύσεος ἀμφιφορεὺς - ζυγὸς - κλισμὸς - κρητὴρ - λύχνος - τελαμών, χρυσάμπυκες ἵπποι, χρυσέη ἴτις - κορώνη - λήκυθος, χρυσεῖαι θύραι, χρυσεὸν δάπεδον - δέπας - κύπελλον - σκῆπτρον, χρυσεῖα εἴματα - κύκλα, ἀργύρεος ρυμός, ἀργύρεοι σταθμοί, ἀργύρεον ὑπερθύριον, πανάργυρος κρητὴρ, χάλκεοι τοῖχοι, χάλκεος οὐδὸς κλπ.

Ὁ μελετῶν τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα εὐρίσκει εὐκόλως πλῆθος στίχων, οἱ ὅποιοι ἐπαναλαμβάνονται στερεοτύπως ἢ ἐλαφρῶς μεταβεβλημένοι, ὥσπερ πρόκειται νὰ ἐκφρασθῇ συγγενὴς ἔννοια εἰς ἄσματα διαφόρου περιεχομένου καὶ ἀφορῶντα εἰς διαφόρους ἥρωας. Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι κοινὸν κτῆμα τῶν ᾄδιων, ὕλικόν, ὅπερ ἡ λαϊκὴ παράδοσις καθιέρωσεν ὥς πρόσφορον διὰ κάθε περιπτώσιν δηλώσεως ὠρισμένης ἔννοιας. Δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ προβληθῇ καὶ ἐπικρατήσῃ ἡ στερεότυπος χρῆσις τῶν στοιχείων τούτων, δοθέντος ὅτι πάντες οἱ ἐπικοὶ ἥρωες ἐπιτελοῦσι τὰ αὐτὰ ἢ παρόμοια ἀνδραγαθήματα, κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε ἢ παρόμοιον τρόπον.

Ὅπως ὁ ὀμηρικὸς ἥρωας δρᾷ ἀπὸ τοῦ δίφρου, οὕτω καὶ ὁ ἀκριτικὸς ἥρωας δρᾷ ἐφιππος. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἀπαιτεῖται παρόρμησις τῶν ἱππῶν, εἶναι δὲ στερεότυπος πάντοτε ὁ τρόπος καθ' ὃν παρορμῶνται καὶ ἐκκινοῦσιν οὗτοι.

Εἰς τὸ εὐρέως διαδεδομένον ἔκσμα τῆς ἀπαγωγῆς τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀκρίτου, ὁ Διγενὴς ὀρμᾷ ἐφιππος πρὸς ἀπελευθέρωσίν της :

δίνει βιτωὰ τοῦ μαύρου του καὶ πάει σαράντα μίλλια

Εἰς ἀνάλογον περίστασιν ὁ Φιλοπαπποῦς :

Φτεριστήρκα τοῦ μαύρου του 'ς τὸν Ἀλιάντη πάει (Κύπρος)

1. Ἰδ. Γ. Ἀποστολάκη, Τὸ κλέφτικο τραγούδι σ. 163 κέξ.

Ἐπίσης ὁ αὐτὸς στίχος προσηρμοσμένος εἰς τὴν περίπτωσιν χρησιμοποιεῖται προκειμένου νὰ δρᾷσῃ ὁ Θεοφύλακτος :

πτερνιστηρὰ τοῦ μαύρου του μπαίνει μέσ' ᾧ τὸ φουσοῖον (Κύπρος)

Ἐπίσης ὁ αὐτὸς στίχος χρησιμοποιεῖται προκειμένου περὶ τοῦ Χάροντος εἰς τὸ κυπριακὸν ᾄσμα τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου :

Φτερνιστηρὰν τοῦ μαύρου του, πὰν' εἰς βουνὸν ἐβκαίνει

Τέλος τὸ αὐτὸ τυπικὸν στοιχεῖον ἔχομεν προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἀνδρειωμένης λυγερῆς ἀκριτικοῦ ἄσματος ἐκ Λευκάδος :

Φτερνιά δίνει τοῦ μαύρου της, πάει σαράντα μίλια.

Εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω καὶ πολλὰς ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις ὁ λαϊκὸς ποιητὴς ἔχει πάντοτε πρόχειρον τὸ στοιχεῖον, δι' οὗ ἐκφράζει στερεοτύπως ἐκάστην ἐκκίνησιν πολεμικοῦ ἔργου.

Ἀνάλογον τυπικὸν στοιχεῖον χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, προκειμένου νὰ παρορμηθῶσι πρὸς ἐκκίνησιν οἱ ἵπποι τοῦ πολεμικοῦ δίφρου. Οὕτω λ.χ. προκειμένου περὶ τοῦ Διομήδους :

K 530 *μάστιξεν δ' ἵππους, τῷ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην.*

ἔτι δὲ προκειμένου περὶ τῆς Ἥρας ἐν E 768.

Ἀλλαχοῦ τὸ «μάστιξεν δ' ἵππους» ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ἐπίσης τυπικῆς φράσεως «μάστιξεν δ' ἐλάαν», ὁ δὲ λοιπὸς στίχος παραμένει ἀμετάβλητος. Ἐν Θ 45 ὁ Ζεὺς καὶ E 366 ἡ Ἴρις :

μάστιξεν δ' ἐλάαν, τῷ δ' οὐκ ἀέκοντε πετέσθην

Ὁ αὐτὸς στίχος ἐπαναλαμβάνεται προκειμένου περὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἐν X 400 καὶ τοῦ Νεστορίδου Πεισιστράτου ἐν γ 484 καὶ ο 192. Ὁ στίχος μεταβάλλεται κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ αὐτοῦ, προκειμένου περὶ τῶν ἡμιόνων τοῦ ἄρματος τῆς Ναυσικᾶς :

ξ 82 *μάστιξεν δ' ἐλάαν, καναχὴ δ' ἦν ἡμιόνουιν*

Ἐπίσης στερεοτύπως ἐπαναλαμβάνεται πάντοτε τὸ στοιχεῖον, καθ' ὃ διατυπωθεῖσαν παράκλησιν, συμβουλὴν, ἐντολὴν ἀκολουθεῖ ἀπροφάσιτος ἐκτέλεσις. Οὕτως εἰς τὸ γνωστὸν ἀκριτικὸν ᾄσμα τοῦ Χαρζανῆ :

ὅ,τι τοῦ εἶπεν ἔκαμε κι ὅ,τι τοῦ λέει κάμει

Ἐπίσης εἰς τὸ ᾄσμα τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ :

ἔτσι σὰν τοῦ πεν ἔκαμεν, ὥσὰν τοῦ παραγγέλλει

Εἰς τὸ ἄσμα τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη :

καθὼς τοῦ εἶπεν ἔκαμεν καθὼς τοῦ παραντιζέλλει

Ἀνάλογον τυπικὸν στοιχεῖον ἀπαντᾷ εἰς πᾶν σχεδὸν μέρος τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους· πβ. ἐνδεικτικῶς :

I 79 ὥς ἔφαθ', οἳ δ' ἄρα τοῦ μάλα μὲν κλύον ἡδ' ἐπίθοντο

Θ 381 ὥς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθῃσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη

Λ 516 ὥς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθῃσε γερόνιος ἱππότης Νέστορ

Τόσον εἰς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὅσον καὶ εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα δύναται τις ὡσαύτως νὰ παρατηρήσῃ τὴν τυπικότητα, μεθ' ἧς χρησιμοποιεῖται τὸ στοιχεῖον, καθ' ὃ ἐκδηλοῦται εὐχάριστος ἢ δυσάρεστος ψυχικὴ ἀντίδρασις ἐπὶ τῇ ὄψει προσώπου ἢ τῷ ἀκούσματι εἰδήσεώς τινος :

σὺν εἶδεν ἔσ' ὁ μάστορας πολλὰ τὸν ἐφοήθη
 ἄν-νοιξε τὸ στομάκι του γλυκεὰ τὸν ἀποκριθῇ
 (ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ Προσφύρη)

σὺν εἶδασιν οἳ ἄρχοντες πολλὰ τὸν ἐφοήθησαν.
 ἄν-νοῖξαν τὰ στομάκια τους γλυκεὰ ἀποκριθῇσαν
 (ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄσματος)

σὺν τὸν θωρεῖ ὁ βασιλεὺς πολλὰ τὸν ἐφοήθη
 ἄν-νοιξε τὸ στομάκι του γλυκεὰ τοὺς ἀποκριθῇ
 (ἐκ τοῦ ἄσματος τῶν τριῶν ἀδελφῶν Διαφυλάκτου ἢ Θεοφυλάκτου, Ἀλιάντη καὶ Μανόλη)

Τούτοις ἀντιστοιχοῦσιν ὁμηρικά, οἷον :

Λ 814 τὸν δὲ ἰδὼν ᾤκειρε Μενoitίου ἄλκιμος υἱός,
 καὶ ὃ' ὀλοφυρόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.
 Ψ 534 τὸν δὲ ἰδὼν ᾤκειρε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς,
 σὰς δ' ἄρ' ἐν Ἀργείοις ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευε·
 Π 5 τὸν δὲ ἰδὼν ᾤκειρε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς,
 καὶ μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·

Ὅμοίως ἐκφράζεται καὶ ἡ χαρά :

τῆς αἰ ποὺ τ' ἀκούει Διεν-νῆς πολλὰς χαρὰς παθ-θαίνει
 (ἐκ τοῦ ἄσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη τοῦ βασιλέα)

τῆς αἰ ποὺ τὸν εἶε Διεν-νῆς πολλὰς χαρὰς παθ-θαίνει
 (ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄσματος)

καὶ πὺν τὸν εἶεν Διεν-νῆς, πολλὰς χαρὰς ἐμπαίνει
(ἐκ τοῦ ἔσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

τῆσαι πὺν τὸν εἶεν νιόνυφ-φη, πολλὰς χαρὰς παθ-θαίνει.
(ἐκ τοῦ ἔσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη τοῦ βασιλέα)

Ὅμηρικά :

- Z 212 ὥς φάτο, γήθησεν δὲ βοῆν ἀγαθὸς Διομήδης
Ω 424 ὥς φάτο, γήθησεν δ' ὁ γέρων, καὶ ἀμείβετο μῦθον
Δ 255 τοὺς δὲ ἰδὼν γήθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Θ 278 τὸν δὲ ἰδὼν γήθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Δ 283 καὶ τοὺς μὲν γήθησεν ἰδὼν κρείων Ἀγαμέμνων

Ὅμοίως ἐκφράζεται θυμός, δυσαρέσχεια, φόβος, κατάπληξις κλπ. :

πὺν τ' ἄκουσεν ὁ Διεν-νῆς ἀρκώθη κ' ἐθυμώθη
(ἐκ τοῦ ἔσματος Διγενῆ καὶ Χάροντος πάλη)

καὶ κεῖ χαμαὶ ὁ Διεν-νῆς ἀρκώθη κ' ἐθυμώθη
(ἐκ τοῦ ἔσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

καὶ κεῖ χαμαὶ Θεοφύλακτος ἀρκώθη κ' ἐθυμώθη
(ἐκ τοῦ ἔσματος τοῦ Θεοφύλακτου)

ἀπὸν τ' ἀκούει τὸ μωρὸν πολλὰ τοῦ ἠακοφάνη
(ἐκ τοῦ ἔσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου)

τῆσαι πὺν τ' ἀκούουν ἄρκοντες, πολλὰ τοὺς ἠακοφάνη
(ἐκ τοῦ ἔσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη τοῦ βασιλέα)

τῆσαι πὺν τ' ἀκούει ὁ Διεν-νῆς, πολλὰ τοῦ ἠακοφάνη
(ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔσματος)

καὶ ὁ Κωσταντῆς σάν τ' ἄκουσε πολλὸ καλὸ τοῦ φάνη
(ἐκ τοῦ ἔσματος τοῦ Κωσταντᾶ)

Σχετικὰ ὁμηρικά :

- M 413 κ.ἄ. ὥς ἔφαθ', οἱ δὲ ἄνακτος ὑποδδείσαντες ὁμοκλήν
μᾶλλον ἐπέβρισαν βουληφόρον ἀμφὶ ἄνακτα
A 33=Ω 571 ὥς ἔφατ', ἔδδειςεν δ' ὁ γέρων καὶ ἐπείθετο μῦθον
Θ 28=I 430 κ.ἄ. ὥς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ
μῦθον ἀγασσάμενοι
I 710 ὥς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπήγησαν βασιλῆες,
μῦθον ἀγασσάμενοι
Ψ 784 κ.ἄ. ὥς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτῷ ἦδὺν γέλασαν

Ἄλλο τυπικὸν στοιχεῖον εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ στερεοτύπως ὁ λαϊκὸς ποιητὴς προκειμένου νὰ εἰσαγάγῃ τὸν ἥρωά του ἀπαντῶντα εἰς ἐρώτησιν ἢ πρότασιν ἢ καὶ ἀπλῶς ἀπευθυνόμενον πρὸς ἄλλα πρόσωπα τοῦ ὅσματος :

Κι ἀπολοᾷτ' ὁ Διεν-νῆς Χίλιοπαπποῦ καὶ λέει
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

Τζαὶ 'πολοᾷται Διεν-νῆς τῆς νιόνυφ-φης τζαὶ λέει
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη)

Καὶ 'πολοᾷται τὸ μωρὸν τοῦ Κωσταντᾶ καὶ λέει
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου)

Καὶ 'πολοᾷται Κωσταντῆς καὶ τοῦ μωροῦ καὶ λέει
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου)

Κι ἀπολοᾷτ' ἡ μάννα τῆς τοῦτον τὸν λόον λέει
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

Ἀναλόγου τυπικοῦ στοιχείου γίνεται, ὡς γνωστόν, εὐρυτάτη χρῆσις παρ' Ὀμήρῳ :

I 606	τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς	
K 42	τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη κρείων Ἀγαμέμνων	
K 382	τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεὺς	
O 48	καὶ μιν ἀμειβόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα	
K 163	καὶ μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα	
O 35	καὶ μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα	κλπ.

Παρατηρήτέον δ' ὅτι πολλάκις πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ τυπικοῦ τούτου καὶ προχείρου εἰς τὸν ἀοιδὸν στίχου τίθεται μετὰ τὸ ρῆμα λ έ ε ι τὸ συνώνυμον λ α λ ε ι, χωρὶς τοῦτο νὰ προσθέτῃ τίποτε ἐννοιολογικῶς :

Καὶ ἀπολοᾷται ἅπ-παρος καὶ λέει καὶ λαλεῖ του
(ἐκ τοῦ ὅσματος τοῦ Κωσταντᾶ)

τζαὶ 'πολοᾷται τζ' εἶπεν τους, τζαὶ λέει τζαὶ λαλεῖ τους
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη)

τζ' ἐπολογήθην τζ' εἶπεν του τζαὶ λέει τζαὶ λαλεῖ του
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῆς κόρης τοῦ Λεβάντη)

Σαρακηνοὶ 'πολοηθήκασιν καὶ λέσιν καὶ λαλοῦσιν
(ἐκ τοῦ ὅσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου)

Πρὸς τὴν χρῆσιν ταύτην δύναται νὰ παραβληθῇ ὡς ἀντίστοιχος ἡ ὁμηρικὴ :

η 330	<i>εὐχόμενος δ' ἄρα εἶπε, ἔπος τ' ἔφαι' ἔκ τ' ὀνόμαζε</i>
Ξ 218	<i>τόν δ' αἰ ἔμβαλε χερσὶν ἔπος τ' ἔφαι' ἔκ τ' ὀνόμαζε</i>
Ξ 232=Σ 384	<i>ἔν τ' ἄρα οἱ φῦ χεῖρὶ ἔπος τ' ἔφαι' ἔκ τ' ὀνόμαζεν</i>
Ο 552	<i>τόν δ' ἔκτωρ ἐνένιπεν ἔπος τ' ἔφαι' ἔκ τ' ὀνόμαζεν</i>

Τὰ τυπικὰ ταῦτα καὶ πρόχειρα δι' ἐκάστην ὁμοίαν περιπτώσιν στοιχεῖα δύνανται νὰ αὐξήθωσι κατὰ πολὺ διὰ τῆς ἐρεῦνης. Ταῦτα δηλοῦσι μακροχρόνιον προφορικὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία καθιέρωσε τὰς τυπικὰς χρήσεις, τοῦθ' ὅπερ πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τὰ ἀντίστοιχα καὶ ἀνάλογα τυπικὰ στοιχεῖα τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους.

Ἐκ τῶν ἀφθόνων τοιούτων στοιχείων παρεθέσαμεν ἐκλεκτικῶς παραδείγματα, ἐν οἷς δύναται νὰ παρατηρηθῇ στενοτέρα πὺς ἀντιστοιχία πρὸς ὁμηρικὰς χρήσεις, εἰ καὶ ἡ ἀντιστοιχία αὕτη οὔτε δυνατόν οὔτε ἀναγκαῖον εἶναι νὰ πιστοῦται πάντοτε. Τὸ τυπικὸν λ.χ. στοιχεῖον τῆς προσκλήσεως εἰς γεῦμα παντὸς προσερχομένου δὲν ἐμφανίζει φραστικὴν στερεοτυπίαν παρ' Ὀμήρῳ, εἰ καὶ τὸ ἔθος εἶναι κοινότατον, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα εἶναι στερεότυπον :

Καλῶς ἦρτεν ὁ Διεν-νῆς νὰ φά νὰ πιῇ μιτά μας
(ἐκ τοῦ ἄσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

Καλῶς ἦρτες, Χιλιοπαπποῦ, νὰ φάς νὰ πιῇς μιτά μας (αὐτόθι)
Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάροντας νὰ φά, νὰ πκῇ μιτά μας
(ἐκ τοῦ ἄσματος τὸ τραοῦν τοῦ Διενῆ)

Στερεότυπος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ προσκαλουμένου εἰς γεῦμα, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ὅτι δὲν ἤλθε διὰ νὰ φάῃ καὶ νὰ πῖῃ, ἀλλὰ δι' ὠρισμένον σκοπόν :

Ἐὼ ἔν ἦρτ' ὁ Διεν-νῆς νὰ φά', νὰ πιῶ μιτά σου,
μόνον ἦρτ' ὁ Διεν-νῆς προξενητῆς νὰ πάης
(ἐκ τοῦ ἄσματος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης τοῦ στρατηγοῦ)

Ἐὼ ἔν ἦρτ' ὁ Χιλιοπαπποῦς νὰ φά', νὰ πιῶ μιτά σας
.....
ὁ Διεν-νῆς ἔν' πὸν μ' ἔπεψε προξενητῆς γιὰ νὰ ἴρω (αὐτόθι)
Ἐν ἦρτα γιῶ, ὁ Χάροντας, νὰ φά, νὰ πκιῶ μιτά σας,
.....
μόνον ἦρτα ὁ Χάροντας τὸν κάλλιο σας νὰ πάρω
(ἐκ τοῦ ἄσματος τὸ τραοῦν τοῦ Διενῆ)

Τὰ μέχρι τοῦδε παρατεθέντα τυπικὰ στοιχεῖα εἶναι κοινὸι τόποι τῆς ἐπι-

κῆς παραδόσεως, δύνανται δὲ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς πᾶν ἄσμα ἐμφανίζον περιπτώσιν κατάλληλον πρὸς χρῆσιν τῶν στοιχείων τούτων.

Διάφορον πρὸς τὰ τυπικὰ ταῦτα στοιχεῖα εἶναι τὸ τυπικὸν στοιχεῖον τῶν ἐπαναλήψεων, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἐν τῇ ἀναπτύξει ὀρισμένου ἄσματος πρὸς τὸν σκοπὸν διευκολύνσεως τῆς ἀναπτύξεως, ἀναπαύσεως τοῦ ἀοιδοῦ, προσαρμογῆς τοῦ ἀκροατοῦ πρὸς τὴν διήγησιν κλπ. Αἱ ποικίλαι ἐντολαὶ λ.χ. τὰς ὁποίας δίδει ὁ Ζεὺς πρὸς τὴν Ἰριδα εἶναι ἐκάστοτε ἄλλου περιεχομένου καὶ ἐκτελοῦνται ἐπαναλαμβάνομένης ἐκάστοτε τῆς δοθείσης ἐντολῆς: πβ. Θ 399 - 422, Λ 186 - 209, Ο 158 - 183, Ω 143 - 187.

Ἀξιοσημεῖον εἶναι ὅτι οἱ διάφοροι τύποι τῶν ἐπαναλήψεων εἶναι ἐν πολλοῖς ὅμοιοι εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔπη. Παρατίθημι δύο περιπτώσεις :

Ἐν Α 64 κῆξ. ὁ Ἀχιλλεὺς παρακελεύεται τὸν Ἀτρεΐδην νὰ ἐρωτηθῇ μάντις :

ὅς κ' εἴποι δ' υἱὸς τόσσον ἐχώσατο Φοῖβος Ἀπόλλων,
εἴτ' ἄρ' ὃ γ' εὐχολῆς ἐπιμέμφεται ἦδ' ἐκατόμβης

ὁ Κάλχας ἀπαντᾷ (στ. 93 - 4) :

Οὕτ' ἄρ' ὃ γ' εὐχολῆς ἐπιμέμφεται οὐδ' ἐκατόμβης,
ἀλλ' ἔνεκ' ἀρετῆρος, δν ἠτίμησ' Ἀγαμέμνων

Ὅμοίως καὶ εἰς τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα, ἐνθα περιγράφεται ἡ πάλῃ τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Σαρακηνὸν καὶ ἀκούεται μακρόθεν ἡ βοή της, παρατηρεῖται ὑπὸ τινος τῶν ἀκούοντων :

Κάπου στράφτει, κάπου βροντᾷ, κάπου χαλάζει ρίχνει
κάπου θεὸς ἠθέλησε τὴν χώραν μας νὰ κλύσῃ.

καὶ ὁ Κ α ρ ι ο π α π ο ὕ ς, ἀπαντᾷ :

Μηδὲ στράφτει, μηδὲ βροντᾷ, μηδὲ χαλάζει ρίχνει,
μηδὲ θεὸς ἠθέλησε τὴν χώραν γιὰ νὰ κλύσῃ,
παρὰ ξυλιά 'ν' τοῦ Διεν-νῆ, χαρὰ 'ς τον ποῦ τὴν ἔφα. (Κύπρος)

Ἐν Δ 193 κῆξ. ὁ Ἀγαμέμνων διατάσσει τὸν Ταλθύβιον νὰ μεταβῇ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Μαχάονα δι' ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μενέλαιου :

Ταλθύβι', στί τι τάχιστα Μαχάονα δεῦρο κάλεσσον,

ὄφρα ἴδῃ Μενέλαον ἀρήιον Ἀτρεὺς υἱόν,

δν τις διστεύσας ἔβαλεν, τόξων ἐν εἰδώς,

Τρώων ἢ Λυκίων, τῷ μὲν κλέος, ἄμμι δὲ πένθος.

Ὁ κῆρυξ ἐκτελεῖ τὴν ἐντολὴν ἐπαναλαμβάνων στερεοτύπως (στ. 204 κῆξ.) :

ἽΟροσ', ἸΑσκληπιάδῃ, καλέει κρείων Ἀγαμέμνων,
 ὄφρα ἔδῃ Μενέλαον ἀρήιον ἀρχὸν Ἀχαιῶν,
 ὃν τις διστεύσας ἔβαλεν, τόξων ἐν εἰδώς,
 Τρώων ἢ Λυκίων, τῷ μὲν κλέος, ἄμμι δὲ πένθος.

Ὅμοιως καὶ εἰς ἀκριτικὸν ἄσμα ἐκ Καρπάθου δίδεται ἐντολή, ἣτις ἐκτελεῖται, ἐπαναλαμβάνομένου ὁλοκλήρου τοῦ περιεχομένου της :

- Πῆαινε πλῦσον κι ἄλλαξε καὶ ἄλ' ἄλλ' ἄρκον ροῦχα
 καὶ ἄλε καὶ τοῦ μαύρου σου ἄλλ' ἄρκον χαλινάρι,
 πέρασε ἴπὸ τῇ ρύμῃ της, ἄλε ἴπὸ τὴν αὐλή της
 καὶ γνέψε της μὲ τὸ βεργί, γνέψε της μὲ τὸ μῆλο
 τότε νὰ ἦς κὺρ Μαυριανὲ καὶ νὰ καλοπιστέψης.
- Πῆεν ἐλούστην κ' ἥλλαξε κ' ἦαλε κι ἄλλου ροῦχα
 κ' ἦαλε καὶ τοῦ μαύρου του ἄλλ' ἄρκον χαλινάρι,
 γισαίνει ἴπὸ τῇ ρύμῃ της, ἄλλει ἴπὸ τὴν αὐλήν της,
 καὶ γνέφει της μὲ τὸ βεργί, γνέφει της μὲ τὸ μῆλο.

Ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιχειρηθεῖσα παραδειγματικὴ ἀπόδειξις ἤγαγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βυζαντινὴ ἐπικὴ ὕλη ἔφθασε μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐνισχυομένη ὑπὸ τεχνικῆς παραδόσεως ἀναλόγου πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία συντήρησεν ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας τὴν ἀρχαίαν ἐπικὴν ὕλην μέχρι τοῦ Ὁμήρου.

Τὰ τεχνικὰ ταῦτα μέσα ἐβοήθησαν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ἐπὶ μίαν καὶ πλέον χιλιετηρίδα ὅχι μόνον ἀνάμνησις τῆς δράσεως τῶν ἀκριτικῶν ἡρώων, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ φραστικὸς τρόπος, δι' οὗ ὕμνησαν τὰ «κλέα» τῶν ἡρώων τούτων οἱ βυζαντινοὶ πρόγονοι ἡμῶν. Πολλαὶ λέξεις τῶν ἀκριτικῶν ἱσμάτων εἶναι δηλωτικαὶ ἐννοιῶν πολιτισμοῦ νεκροῦ ἥδη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, ἄγνωστοι δὲ ἐν τῇ συνήθει γλωσσικῇ χρήσει, ἄλλαι ἐμφανίζουσιν ἀπηρχαιωμένον γλωσσικὸν τύπον, ἄλλαι τέλος ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν.

Πολλῶν τῶν λέξεων τούτων ἔχει συσκοτισθῇ τό τε ἔτυμον καὶ ἡ σημασία, ἐπαναλαμβάνονται δ' ἀνεπιγνώστως ὑπὸ τῶν συντηρητῶν τῆς παραδόσεως ὑποκείμεναι σφόδρα εἰς μεταβολάς. Ἀνεφέραμεν ἤδη τοιαῦτα στοιχεῖα, οἷον γερ α κ ο κ ο ὕ δ ο υ ν ο, ἀ η δ ο ν ι σ μ ό ς, νεωτερίτσιν, κον τ ά ρ ι, φα ρ ί, πέπανος, δικίμιν, πανηγυρίτσιν, εὐγενικὲς κλπ. Τούτοις πρόσθετες καὶ ἀποκλειστικῶς ποιητικῆς χρήσεως λέξεις οἷον : ἀ λ ο γ ό β ε ρ γ α, ἀ λ ο γ ό β ι τ σ α, ἀ λ ο γ ο ν ι κ ά (περὶ ὦν ἰδ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λλ.) κλπ.

Ἐν Καππαδοκικῷ ἀκριτικῷ ἄσματι ἀναφέρεται ἡ λ. ἀ δ α μ α σ ί τ σ α ἢ ἀ λ α μ α σ ί τ σ α ἄγνωστου ἐτύμου, ἣτις ἐρμηνεύεται ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ ὡς συνώνυμος τοῦ ἀ δ ε ρ φ ο σ ύ ν η, τῆς σημασίας δ' ὅμως ταύτης συναγομένης ἐκ τῶν συμφραζομένων :

*Ἀνδρόνικος ἀπέθανε, πᾶν οἱ ἀδελφροσύνες,
Ἀνδρόνικος ἐχάθη, χάθαν κι' ἀ λ α μ α σ ί τ σ ε ς¹.*

Γνωστὸν εἶναι τὸ κυπριακὸν τυπικὸν στοιχεῖον τῆς προσκλήσεως εἰς γεῦμα, οὐ στερεότυπος ὁ στίχος:

νὰ φάῃς ἄδριν τοῦ λαοῦ, νὰ φᾶς ὀφτὸν περτίτσι

Ἡ λέξις ἄδριν ἀπαντῶσα καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους ἄγριν, ἄφριν εἶναι ἀγνώστου ἐτύμου καὶ σημασίας, διὸ καὶ ἐπιχειρεῖται ἀπὸ μακροῦ ποι-
κιλοτρόπως ἡ ἐτυμολόγησις καὶ ἐρμηνεία τῆς. Ἐπίσης ἀδιάγνωστος κατέστη
καὶ ἡ λ. ἀκροτσεράμιδον τοῦ ἐπομένου στίχου τοῦ αὐτοῦ ἔσματος:

νὰ φάς ἀκροτσεράμιδον ποὺ τρῶν' οἱ ἀντρειωμένοι

καθὼς καὶ λλ. οἷον ἀρκοκαλαμεῶνας, ἀγροκαλαμεῶνας,
ἀδροκαλαμεῶνας, ἀκροτσεραμεῶνας².

Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ πολλῶν λεξιλογικῶν στοιχείων τοῦ Ὀμήρου ἦτο
ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀγνώστος ἡ σημασία, δι' ἣ καὶ ἐπιχειρεῖται ἔκτοτε
ἡ ἐρμηνεία τῶν.

V

Μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰ ἀκριτικὰ ἔσματα ἐνετοπίσθησαν εἰς τὰς διαφό-
ρους περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, προσαρμοσθέντα εἰς τὰς κατὰ τόπους διαλέκτους.
Ἡ διαλεκτικὴ προσαρμογὴ συνήντα δυσκολίας, ὀλιγωτέρας ἐκείνων πρὸς τὰς
ὁποίας εἶχον νὰ παλαίωσιν οἱ ἐξιωνίσαντες τὸ ἀρχαῖον ἔπος ἀοιδοί, διὸ καὶ
οἱ γλωσσικοὶ ἀρχαῖοι τοῦ νεωτέρου ἔπους εἶναι ὀλιγώτεροι. Ὁ ἐπὶ τοῦ
τόνου στηριζόμενος νεοελληνικὸς δεκαπεντασύλλαβος παρῆχε μεγαλυτέραν
εὐχέρειαν πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου καὶ φωνητικὴν τούτου προσ-
αρμογὴν πρὸς τὴν διάλεκτον ἐντοπισμοῦ τοῦ ἔσματος.

Ἐπειτα καὶ ἀπὸ ἀπόψεως δραστηριότητος τῶν ἀοιδῶν ἡ παράδοσις τῶν
δύο ἐπῶν διαφέρει. Τὸ ἀρχαῖον ἔπος συνετηρήθη ὑπὸ ἀοιδῶν ἀποτελούντων
σχολάς, ἡ δὲ παράδοσις τοῦ ἔπους ἀπετέλει δι' αὐτοὺς καθῆκον ἐπαγγελματι-
κὸν συνάμα δὲ καὶ ἐθνικόν. Οἱ ἀρχαῖοι ἀοιδοὶ ἦσαν ὑψηλῆς περιωπῆς πρό-

1. Ἐν ἄλλῃ παραλλαγῇ ἡ λ. ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸν τύπον ὁ μ ω σ ί τ σ α:

Ἀνδρόνικος ἀπέθανε, πῆγεν ἀδερφροσύνη,

Ἀνδρόνικος ἐχάθην, ἐχάθην ὁ μ ω σ ί τ σ α

2. Ἰδ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λλ., Β. Φάβην, Ἀφιέρ. εἰς Γ. Χατζιδ. σ. 113,
Σ. Κυριακίδην, Λαογραφία 6 (1917) 402 κξξ., 8 (1921) 230 κξξ., Κ. Χα-
τζηϊωάννου, Κυπριακὰ Γράμματα 16 (1951) 193-5.

σωπα ¹, ἥσκουν δὲ τὸ λειτούργημα τῶν εἰς τὰς αὐτὰς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους. Τὸ ἔπος διὰ τοὺς εὐγενεῖς καὶ γενικῶς τὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς ἐπεῖχε θέσιν αὐθεντικῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους. Εἶναι φυσικὸν ὅτι πάντα ταῦτα συνεβάλλοντο εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι πιστοτέραν παράδοσιν καὶ διὰ καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως.

Ἀντιθέτως τὸ βυζαντινὸν ἔπος ἐξηπλώθη εἰς ἓνα κόσμον, ὁ ὅποιος διεσπάσθη ἔνworis πολιτικῶς καὶ ὥς ἐκ τούτου ἐδημιουργήθησαν ἑκασταχοῦ διάφοροι ὅροι συντηρήσεώς του. Ἐχομεν βεβαίως, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, σποραδικὰς τινὰς μαρτυρίας περὶ ὑπάρξεως λαϊκῶν αἰδῶν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι οὗτοι ἔδρων, μεθ' οὗ κύρους καὶ μεθ' ἧς ἐυθύνης ἔδρασσαν οἱ ὁμηροὶ αἰδοί. Ἡ συστηματικὴ συντήρησις τῆς ἐπικῆς ὕλης διεκόπη, ὅσα δὲ στοιχεῖα τῆς ἐπέζησαν καὶ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ὑφίσταντο μοιραίως τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων ἐπικρατεστέρων ποιητικῶν εἰδῶν, ἥτοι ἱστορικῶν, ἐπιτραπεζίων ἡσμάτων κλπ. Ἐλείψε δηλονότι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐχαρακτήριζεν ἐντόνως τὴν προομηρικὴν ἐπικὴν παράδοσιν, ἥτοι ἡ ἀσκήσις πρὸς πιστὴν καὶ ὑπεύθυνον διατήρησιν τοῦ ἔπους.

Τρίτον πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ἐδημιουργήθη ὁ πυρὴν τοῦ βυζαντινοῦ ἐπικοῦ κύκλου ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἤδη διαμεμορφωμένη, αἱ δὲ ἐλάχισται ἐφεξῆς ἐξελίξεις δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν διατήρησιν στοιχείων, τὰ ὅποια δὲν ἠδύναντο νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὰς ἐξελίξεις ταύτας. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου τὰ διατηρηθέντα ἀρχαῖα στοιχεῖα εἶναι περισσότερον πολιτιστικά καὶ ὀλιγώτερον γλωσσικά.

Παρὰ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἠδύναντο τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα νὰ προσαρμοζῶνται εἰς τὸν γλωσσικὸν τύπον διαφόρων διαλέκτων, εἶναι δυνατόν νὰ παρατηρήσωμεν διαλεκτικὰς ἀναμείξεις ἀκόμη καὶ εἰς τὰς περιοχὰς ἐκεῖνας, ἐνθα ἡ ἀκριτικὴ παράδοσις ὑπῆρξε ζωηροτέρα. Ὁ καθηγητὴς Σ. Μενάρδος ἀπέδειξε δι' εὐστόχου παρατηρήσεως ², ὅτι ὁ ἐν κυπριακῷ ἄσματι ἀπαντῶν τύπος Ἐ λ ε ν ο ς (μεθ' ἀπλοῦ λ καὶ τοῦ η ὡς ε προφερομένου) ἔφθασε μετὰ τοῦ ἄσματος ἐν τῇ νήσῳ ἐκ Πόντου καὶ διατηρεῖται, ἐνῶ κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ἄσμα προσηρμόσθη εἰς τὴν κυπριακὴν διάλεκτον. Παραμένει δ' ἔκτοτε, εἰ καὶ ἠδύνατο ἄνευ μετρικῶν συνεπειῶν νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ κυπριακοῦ Ἐ λ λ η ν α ς :

1. ρ 382 *τίς γάρ δὴ ξεῖνον καλεῖ ἄλλοθεν αὐτοὺς ἐπελθὼν ἄλλον γ', εἰ μὴ τῶν οὗ δημοεργοὶ ἔασιν μάντιν ἢ ἰητήρα κακῶν ἢ τέκτονα δούρων, ἢ καὶ θέσπιν αἰδῶν, ὃ κεν τέρησιν αἰδῶν; οὗτοι γὰρ κλητοὶ γε βροτῶν ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν.*

2. Περιοδ. Ἀκρίτας 1 (1904) 237.

ἐξήγηται τούτους ἔκαμνεν, ὁδομηνιαδὸν καμάρους
 τὸ ἀκόμα δὸν τουκλίματα τὸν Ἑλενον νὰ φάη.

Ἐπίσης ἐν κυπριακῷ ἄσματι ἔχομεν τὸν στίχον :

μαῦρε μου, μαυρογόνατε, μαῦρε μ' ἀνεμοπόδα

ἀντὶ τοῦ διαλεκτικῶς ὁμαλοῦ

μαῦρε μου, μαυροβόνατε, μαῦρε μ' ἀνεμοπόδα¹

Ἐπίσης εἰς τοὺς ἀκριτικούς στίχους ἐκ Πόντου :

Χριστέ μου, τί γενήκασι τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι

Σ' ἔρας ὀγίος δὲ ν τρώει, δὲ ν πίν' καὶ δὲ ν συχροκερνᾶται

ὅτε τύπος γενήκασι καὶ τὸ ἀρνητικὸν μόριον δὲ ν εἶναι ξένα πρὸς
 τὸ ἰδίωμα².

Τὴν ἀνάμειξιν στοιχείων πολιτισμοῦ διαφόρων ἐποχῶν δυνάμεθα νὰ ἴδω-
 μεν λ.χ. εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν ὀπλισμὸν τῶν ἡρώων. Μετὰ τῶν παλαιότερων
 ὅπλων ραβδίω, κονταρίω, σπαθίω ἀναμειγνύονται τὰ
 νεώτερα τυφέκια καὶ κανόνια, ἐνίοτε δὲ ἀρχαιότερον ὅπλον ἔχει
 τὴν ἐνέργειαν νεωτέρου :

μὲ τετραπίθαμο σπαθί, μὲ πέντε ὀργινὲς τουφέκι (Πελοπόννησος)
 μὲ δεκοχτὼ π'θαμῶν σπαθί, μὲ δεκαννιά τουφέκι (Μακεδονία)

Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους τὸ νεώτερον του-
 φέκι ἔχει ὑποκατασταθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιότερου κονταρί.

Φκειάνουν τὸ σιδερόκαστρο νὰ μὴν τοὺς εὔρη ὁ Χάρος

ἔβαλαν τὰ κανόνια τοὺς καὶ στήσαν τὰ μπαϊράκια (Κρήτη)

Ἐν τῷ ἐξῆς ἄσματι ὁ ἥρωας μάχεται μὲ κοντάρια καὶ σπαθιά, τοῦτο
 δ' ὅμως λησμονεῖται εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον καὶ γίνεται λόγος περὶ βολιῶν :

Πέντε κοντάρια τοῦ ὅδωκα καὶ μιὰ σπαθιά στή μέση
 μάδε τὸ βόλι τὸ κολλᾷ, μάδε σπαθὶ τὸ παίρνει (Ἀρκαδία)

Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται ὡς γνωστὸν καὶ εἰς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, ἐνθα
 λ.χ. ἀναφέρεται μετὰ νεωτέρων πολεμικῶν ὅπλων ἡ κορύνη (H 141, 143)

1. Ἰδ. Κ. Χατζηγιάννου, Λαογραφία 11 (1934) 606.

2. Ἰδ. Ν. Πολίτην, Λαογραφία 1 (1909) 261.

ἣ ἀναμειγνύονται τὰ δύο εἶδη μυκηναϊκῆς ἀσπίδος, ἡ παλαιότερα καὶ μεγαλύτερα, ἥς συνήθη ἐπίθετα ἀμφιβρότη (Β 389 κλπ.), ποδηνεκῆς (Ο 646 κλπ.), μετὰ τῆς εὐκύκλου (Ε 453 κλπ.) ἡ παντόσ' ἐίσσης (Γ 347 κλπ.) μικροτέρας ἀσπίδος τῶν νεωτέρων μυκηναϊκῶν χρόνων¹.

Αἱ διάφοροι συνθῆκαι παραδόσεως τῶν δύο ἐποποιῶν συνετέλεσαν ὥστε τὸ μὲν ὁμηρικὸν νὰ διατηρήσῃ ἀναλλοίωτον τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα τῶν ἡρώων του καὶ τὴν φυσικότητα πλοκῆς τῶν ἀναφερομένων γεγονότων, τὸ δὲ ἀκριτικὸν νὰ μυθοποιήσῃ πλήρως ἥρωας καὶ γεγονότα, εἰς τρόπον ὥστε ἡ σφζομένη σήμερον ἐπικὴ ὕλη νὰ εἶναι πλήρως ἀπομεμακρυσμένη πάσης πιθανότητος καὶ πάσης ἱστορικῆς βάσεως.

Παρ' Ὀμήρῳ δηλονότι τὰ πάντα εἶναι ἀνθρώπινα καὶ πιθανὰ ἐξαιρέσει τῶν διηγήσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς ἀνθρωπίνας ἐνεργείας παλαιότερων ἐποχῶν, τὰς ὁποίας, ὡς εἵπομεν, ἡ λαϊκὴ ἀντίληψις θεωρεῖ ὡς κατὰ πολὺν ὑπερβαλλούσας τὰς δυνατότητας τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων. Πράγματι ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ὑπεράνθρωπον σκηνὴν διαμάχης Ἀχιλλέως καὶ Σκαμάνδρου (Φ 211 κξ.), δυσκόλως θὰ ἀνεύρη τις εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη πράξεις ἡρώων ἐν ἐνεργῷ δράσει ὑπερβαίνουσας τὰς δυνατότητας ἐνεργείας ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν φυσικὴν ταύτην ἁρμονίαν πρέπει, προφανῶς, νὰ καταλογίσωμεν εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Ὅμηρος δηλονότι παρέθηκεν ὅσον μυθολογικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐχρειάζετο ὡς διηγήσεις τῶν ἡρώων του. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπραγματεύθη τὸ ὕλικόν του ὡς ὕλικόν ἐθνικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, ἀφαιρέσας δὲ πᾶσαν ὑπερβολὴν δυναμένην νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐκτὸς πιθανότητος, ἐνεφάνισε τοὺς ἥρωάς του ἐπιτελοῦντας ἐξαιρετικὰς μὲν πράξεις, ἀλλὰ πάντως πράξεις τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἄνθρωπος πεπρωκισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως ἢ εὐηργετημένος ὑπὸ τῶν θεῶν. Αἱ ὑπερβαίνουσαι τὰς ἀνθρωπίνας ἱκανότητας ἐνέργειαι καὶ ἐκδηλώσεις τῶν θεῶν εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰς δοξασίας πάσης ἐποχῆς.

Ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος τοῦ ποιητοῦ, ὅχι μόνον τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀοιδῶν, οἱ ὅποιοι ἐσεβάσθησαν καὶ διεφύλαξαν πιστῶς τὴν παράδοσιν, εἶναι νὰ ἀποδεικνύονται σήμερον ὑπὸ τῶν ἀρχαιογνωστικῶν ἐπιστημῶν ἐν πολλοῖς ὡς ἀκριβεῖς αἱ πληροφορίαι αἱ ἀφορῶσαι εἰς τόπους, κτίσματα κλπ. Εἶναι φυσικόν, ἔνεκα τῆς μακροχρονίου πληροφορικῆς παραδόσεως, νὰ ἐμφανίζωσι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἀνακριβεῖας καὶ συγχύσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μειώνει τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ καθόλου σεβασμὸς τῶν συντηρητικῶν τοῦ ἔπους πρὸς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξε μέγας.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀκριτικῆς ἐποποιΐας ἡ ἀνεύθυνος δρᾶσις τοῦ ἀοιδοῦ καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ ποιητοῦ ἀφήκαν ἐλευθερὰν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπικῆς

1. Ἰδ. Μ. Nilsson, *Homer and Mycenæ* σ. 142 κξξ.

ὑλης, αὕτη δ' ἡλλοιώθη τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀχαλινώτου φαντασίας τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία μετέπλασε κατὰ τὸν ἰδικὸν τῆς τρόπον μορφᾶς καὶ πράξεις τῶν ἡρώων¹. Οἱ παλαιοὶ πρόμαχοι τῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν ἐμυθοποιήθησαν πλήρως, ἀντίπαλοί των δὲ εἶναι πλέον οἱ βιάζοντες τὴν μεθόριον καὶ ληίζοντες τὴν χώραν βάρβαροι, ἀλλ' ἐπίσης μυθοποιημέναι μορφαὶ ἀκαθορίστου ἐθνικότητος. Πρόσωπα καὶ πράγματα, γῶραι καὶ πόλεις, ποταμοὶ καὶ ὄροι λησιμονοῦνται καὶ συγχέονται, ἀπομένονσι δὲ ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἱστορικὴν βάσιν ὀνόματα ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ἀποβάλλει σχεδὸν πᾶν τὸ ἀνθρώπινον καὶ παρίστανται ὡς ὑπερφυσικά ὄντα, γίγαντες ἱκανοὶ νὰ μάχωνται πρὸς τὰ θηρία καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως.

Εἰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ὁ τόπος, ἔνθα ἠνδραγάθησεν ὁ ἥρωας, φονεύσας ἀπίθανον ἀριθμὸν διαφόρων θηρίων, ἐμφανίζεται ὑπὸ διάφορα ὀνόματα :

᾿ς τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ τὰ δασοφυτεμένα (Κυνουρία)
 τῆς Γουργαριᾶς τὴς λαγκαδιᾶς, τῆς Ἀραπιᾶς τὰ ὄρη (Γορτυνία)
 ᾿ς τῆς Ἀραβίνας τὰ βουνὰ, τῆς Ἀραπιᾶς τὸν κάμπο (Εὐβοία)
 ᾿ς τῆς Ἀλαμάνας τὸ βουνό, τῆς Ἀραπιᾶς τὸν κάμπο (Εὐβοία)
 ᾿ς τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ ᾿ς τῆς Σύρας τὰ λαγκάδια (Ἀκρόατα)
 τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ τῆς Ἀραπιᾶς τὰ μέρη (Γορτυνία)
 ᾿ς τῆς Αἰ Μαρίνας τὰ βουνὰ ᾿ς τῆς Ἐριβοιᾶς τοὺς κάμπους (Ἡπειρος)
 τῆς Ἀλεξάντρας τὰ οὐνιά τοῦ Μισιριοῦ τὰ ὄρη

Κατὰ τὸν καθηγητὴν H. Gregoire ἐν τῷ στίχῳ ὑπόκεινται τὰ τοπωνύμια τῆς ἀκριτικῆς περιοχῆς Λύκανδος καὶ Γαργάρο, Γαργαρία². Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὰς παραλλαγὰς ἐπεχειρήθη ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἀγνώστων τούτων τοπωνυμίων δι' ἄλλων γνωστοτέρων.

Ὁ γνωστὸς καὶ ἐκ τοῦ γραπτοῦ ἔπους ἥρως Φίλοπαπποῦς ἀπαντᾷ κατ' ἔσματα καὶ παραλλαγὰς καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους Χίλιοπαπποῦς, Καριοπαπποῦς, Παλιοπαπποῦς καὶ τέλος ἀπλῶς ὡς Γέρος καὶ Σαπόγερος. Ἐπίσης ἄλλος ἥρως, τοῦ ὁποίου κατὰ Gregoire³ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα ἦτο Βαρυτράχηλος, ἀπαντᾷ ὑπὸ τοὺς τύπους Ἀσπροτράχηλος, Ἀσπροτρίχαλος, Πετροτράχηλος, Τρεμαντράχειλος, ὁ ἥρως Νικηφόρος καὶ ὡς Ἡλιοφόρος κλπ.⁴.

Ἀκριτικὸν ἔσμα παραδίδει τὸν ἥρωα Γιάννην ὡς υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου :

1. Πβ. M. Nilsson, ἐνθ. ἀν. σ. 199 κέξ.

2. Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 79-80.

3. Ἐνθ. ἀν. σ. 29 κέξ.

4. Ἰδ. καὶ N. Πολίτην ἐν Λαογραφ. Σύμμ. Α' σ. 245 κέξ.

Ἐκεῖ κοιμᾷτ' ὁ Γιάννης τ' Ἀντρονίκ' ὁ γιὸς (Πελοπόννησος)
 Κεῖται ὁ Γιάννης τ' Ἀντρονίκου ὁ γιὸς (Ρόδος)
 Μὰ σὰν τὴν παῖζ' ὁ Γιάννης τ' Ἀντρονίκ' ὁ γιὸς (Χάσια)

Τὸ πατρώνυμον κατέχει σταθερῶς τὸ τέλος τοῦ στίχου, εἰς ἄλλας δὲ παραλλαγὰς τοῦτο μεταβάλλεται, τηρουμένου τοῦ ἀρχικοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν :

Κεῖται τὸ Γιαννάκη τ' Ἀντρονικολίδ (Ρόδος)
 Ἐκεῖ κείτετ' ὁ Γιάννης ὁ Ντρανίκολος (Χίος)
 Κεῖται ὁ Γιάννης ὁ Κοντιονικολίδς (Κάρπαθος)
 Ὁ Γιάννης ξαπλωμένος τ' Ἀντριανόπουλο (Passow)

Ὁ ἀντίπαλος τοῦ Διγενῆ Σαρακηνὸς περιγράφεται ὡς ὑπερφυσικὸν ὄν :

Σὰν τὸ βουνὸν ἐκάθετουν, σὰν τ' ὄρος ἐκοιμάτουν
 καὶ πάνω 'ς τὴν ραχοῦλλαν του σισύλος ἐβούραν,
 πάνω 'ς τὴν τσεφαλούλλαν του περτίσια κακκαρίζαν
 καὶ μέσα 'ς τὰ ρουθούνια του ἀπάρκα ξισταβλίζαν (Κύπρος)

Τέλος καταπληκτικὴ καὶ ὑπεράνθρωπος εἶναι καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀκριτικοῦ ἥρωος Τσαμαδοῦ :

Πατεῖ καὶ σειέται τὸ βουνό, κράζει κι ἀγᾶν οἱ λόγγοι
 κ' ἐκράταγε 'ς τὸν ὄμο του δέντρο ξεριζωμένο,
 καὶ ἀπάνον 'ς τὰ κλωνάρια του θεοῖα εἶχε κρεμασμένα

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ